

Onderzoeksseminar III – Goed of Fout in de Boerenoorlog

Een voor allen en allen voor een?

-

De verstandhouding tussen Transvalers en Vrijstaters in de Boerenoorlog
(1899-1902)

Lennaert Rooijackers

3792951

L.W.Rooijackers@students.uu.nl

Docent: M.P. Bossenbroek

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING – WIL DE ECHTE BOER OPSTAAN?	3
HOOFDSTUK 1 – STEYN’S STRIJD	6
HOOFDSTUK 2 – FRICTIE AAN HET FRONT	13
HOOFDSTUK 3 – EEN VOOR ALLEN EN ALLEN VOOR EEN?	22
CONCLUSIE	32
BRONNENLIJST	35
BIJLAGE – KAART VAN ZUID-AFRIKA	36

INLEIDING – WIL DE ECHTE BOER OPSTAAN?

‘Schrijf een essay over jezelf’. Met gefronste wenkbrauwen las ik de opdracht voor de komende week. Hoewel ik niet wist hoe serieus ik dit moest nemen, dacht ik op voorhand dat 1.500 woorden over mezelf op papier zetten binnen de kortste keren gedaan zou zijn. Maar dat viel nog vies tegen. Wat betekent het immers om Nederlander te zijn? Een vraag die knap lastig te beantwoorden is voor een individualistische westerling die een kosmopolitische opvoeding heeft gehad. Al met al heb ik wat ingeleverd en was ik er van overtuigd dat het vast voor iedereen een flinke opgave zal zijn geweest.

Maar daar verkeek ik mij op. Na beoordeling van de essays werd de identiteitskwestie klassikaal besproken. En wat bleek: mijn studiegenoten hadden beduidend minder moeite gehad met schrijven. Stukken minder zelfs. Dat was het moment waarop ik, enkele weken na mijn aankomst in Zuid-Afrika in februari 2009 waar ik een semester aan Rhodes University in Grahamstown heb gestudeerd, voor het eerst werd geconfronteerd met Afrikanernationalisme.

Om eerlijk te zijn stond ik behoorlijk versteld van wat ik hoorde. Ik wist niet goed of ik nu te maken had met een bevolkingsgroep die zich zeer bewust is van hun wortels en een sterk beeld heeft van de normen en waarden waar zij aan vast willen houden of met een groep die juist halsstarrig probeert de borst vooruit te houden en er nog niet uit is wat hun rol in het nieuwe Zuid-Afrika exact is. Hoewel ik daar bij mijn terugkeer naar Nederland nog steeds geen duidelijk antwoord op had, viel mij in elk geval één ding op: onder het gros van de Afrikaners die ik had ontmoet bestond het idee dat zij een bedreigde minderheid vormden.

Kort na aanvang van het onderzoekseminar Goed of Fout in de Boerenoorlog merkte ik dat er een zekere gelijkenis is tussen de huidige situatie van de Boeren en die van voor en tijdens de Boerenoorlog. Hoe serieus de huidige hartenkreet van de Boeren genomen moet worden is een ander verhaal, maar in beide gevallen bestaat de angst hun identiteit te verliezen. Door de fascinatie die dit bij mij opwekte tijdens mijn verblijf in Zuid-Afrika stelde ik snel vast dat ik mij hier tijdens het seminar op wilde richten.

Na bestudering van een contemporaine bron (*Mijne herinneringen uit den Anglo-Boerenoorlog* van Ben Viljoen) viel mij echter een wezenlijk verschil tussen de huidige en vroegere situatie op. Waar Afrikaners/Boeren vandaag de dag een eensgezinde indruk op mij achterlaten, was dit ten tijde van de Boerenoorlog zeker niet zo. Er werd slecht naar elkaar geluisterd, sommige commandanten keken minachtend naar Boeren uit andere districten en op het slagveld leek het alsof de Boeren ‘maar wat deden’. Dit deed bij mij de vraag rijzen in hoeverre de Boeren zich destijds als één volk zagen. Want hoewel er twee Boerenrepublieken waren, maakten deze niet deel uit van één land. Konden twee onafhankelijke Republieken, die nu op elkaar waren aangewezen in de oorlog, wel als één front opereren? Waren zij daar simpelweg wel eensgezind genoeg voor en bestond er überhaupt een idee dat de Boeren één volk vormden?

In de jaren voorafgaand aan de Boerenoorlog laaide de discussie over de Boeren (of Afrikaner) identiteit en het nationalisme steeds verder op. Naar goede Boerentraditie, denkend aan de slag bij Bloedrivier, stond volgens sommigen de heroïsche overwinning bij Majuba, 27 februari 1881, tijdens

de Eerste Vrijheidsoorlog symbool voor het ontstaan van een Afrikanernatie. In 1882 stelde Stephanus Jacobus Du Toit, hoofd van het Transvaalse Ministerie van Onderwijs, dat dit het punt was waarop de afstammelingen van de Nederlanders en de Hugenoten één volk onder een eigen vlag moesten vormen.¹

Maar niet iedereen schaarde zich achter deze gedachte. Zo is het lastig te ontwarren wie destijds op de meeste sympathie van Paul Kruger konden rekenen. Soms wilde Oom Paul zich laten ontvallen dat alleen het *oud volk*, waarmee hij de Voortrekkers bedoelde, er toe deed. Zij behoorden immers tot het door God uitverkoren volk. Op andere momenten sprak hij over alle inwoners van Transvaal (dus ook kleurlingen) als God's uitverkorenen. Tijdens andere gelegenheden richtte Kruger zich juist tot alle blanken in Transvaal. Andere keren waren het juist weer alle Nederlands- en Afrikaanssprekenden die op zijn grootste sympathie konden rekenen.² Maar er waren ook prominenten met een minder tolerante houding. Zo zei de voormalige Schalk Burger tijdens zijn vice-presidentschap van Transvaal eens dat het woord 'Afrikaner' synoniem staat voor Transvaler. Volgens hem zou iedereen van buiten de Republiek dan ook moeten worden beschouwd als een vreemde. Hierin maakte hij geen onderscheid tussen Nederlanders, Britten, gekoloniseerden en Vrijstaters.³

Ook Oranje Vrijstaat was destijds veel meer op zichzelf gericht. Een verklaring hiervoor kan gevonden worden in de periode voorafgaand aan Marthinus Steyn's presidentschap. Onder zijn voorganger Francis Reitz ontstond een opleving van patriottisme en nationale trots. Reitz' beroep op zijn mederepublikeinen om hun duurbetaalde onafhankelijkheid, godsdienst, taal en tradities van hun voorouders te bewaren, was doorslaggevend in de ontwikkeling van de nationalistische gevoelens van de Vrijstaters. Deze gedachte zorgde in diezelfde periode voor de oprichting van allerlei nationalistische organisaties, zoals de 'Vrijstaatse Jongelingenvereniging' in 1892, die als doel hadden de 'de onafhankelijkheid van de Oranje-Vrijstaat te bevorderen'.⁴

Na de vondst van goud bij Witwatersrand in 1886 wantrouwden de noordelijke Vrijstaters de samenwerking met Transvaal. In de eerste plaats vanwege het feit dat er zoveel Uitlanders naar Transvaal trokken en het er niet naar uitzag dat dit zomaar af zou nemen. In de tweede plaats omdat Kruger de economische voorspoed rondom Johannesburg niet wilde delen. Na het mislukken van de Jameson Raid nam het wantrouwen van de Transvalers fors af⁵, omdat toen het besef ontstond dat de Boerenrepublieken zich moesten verenigen tegen verdere Britse agressie.

Maar het hebben van een gezamenlijke vijand wil nog niet zeggen dat direct alle neuzen dezelfde kant op staan. De eerder beschreven communicatieve en bestuurlijke sores waren geven blijk van de wanorde binnen de Boerenorganisatie. De vraag dient zich aan wat de invloed van de verschillen tussen Vrijstaters en Transvalers was, wat is de invloed van het feit dat het om twee republieken gaat? Waren de Vrijstaters echt veel standvastiger dan de Transvalers, zoals zo vaak wordt beweerd? Of werd er juist op een veel betere manier met elkaar omgegaan dan menigeen vermoedt?

In deze scriptie probeer ik een antwoord te vinden op de vraag hoe de verstandhouding tussen de beide groepen was. Hierbij kijk ik naar de politieke en strategische beslissingen die in

---

¹¹ H. Giliomee, *The Afrikaners: A Biography of a People* (Kaapstad, 2003) 228

² H. Giliomee, *The Afrikaners: A Biography of a People* (Kaapstad, 2003) 229

³ H. Giliomee, *The Afrikaners: A Biography of a People* (Kaapstad, 2003) 229

⁴ M.C.E. van Schoor, *Marthinus Theunis Steyn: Regsman, Staatsman en Volksman* (Pretoria, 2009) 49-50

⁵ M.C.E. van Schoor, *Marthinus Theunis Steyn: Regsman, Staatsman en Volksman* (Pretoria, 2009) 48-49

aanloop naar en tijdens de oorlog zijn genomen. Ook zal ik speciale aandacht besteden aan het moreel binnen de Boerengelederen. Dit doe ik opgedeeld in drie hoofdstukken. Eerst richt ik mij op de aanloop naar de oorlog. Waarna ik mij in het tweede hoofdstuk richt op het eerste, conventionele deel van de Boerenoorlog. Afsluitend probeer ik een antwoord op mijn vragen te vinden in het derde hoofdstuk waarin de guerrillastrijd en de vredesonderhandelingen aan bod komen.

Om te verduidelijken waar de gebeurtenissen tijdens de Boerenoorlog zich afspeelden, is achteraan het werkstuk een bijlage met een kaart van Zuid-Afrika ten tijde van de oorlog te vinden.

HOOFDSTUK 1 - STEYN'S STRIJD

Zuid-Afrika heeft geen chirurgische ingreep nodig, maar rust en vrede – Sir William Butler, december 1898

Wie de hierboven geplaatste uitspraak van Sir William Butler leest, de plaatsvervangende Britse hoge commissaris in de Kaapkolonie (hij nam op dat moment de honneurs waar van de in Londen verblijvende Alfred Milner), zal wellicht verbaasd opkijken van de verzoenende woorden die een van de hooggeplaatste Britten in Zuid-Afrika nog geen jaar voor de Boerenoorlog op verzuchtende wijze uitsprak.⁶ Een quote die grote indruk maakte op de Vrijstaatse president Marthinus Steyn, die Butler dan ook meermaals aanhaalde tijdens zijn diplomatieke strijd om de Boerenoorlog te voorkomen.⁷

De jonge, rustige, verzoeningsgezinde jurist Marthinus Steyn was in veel gevallen een tegenpool van zijn oude, weerbarstige, onberekenbare en ongeduldige collega in Transvaal: Paul Kruger. Mannen die twee republieken bestuurden die in steeds meer opzichten van elkaar verschilden. Oranje Vrijstaat was nog een klassieke rurale samenleving die met Bloemfontein een bescheiden hoofdstad had. Tot aan de vondst van goud bij Witwatersrand was Transvaal vergelijkbaar met Oranje Vrijstaat, de komst van talloze *golddiggers* en nieuwe rijkdom zorgde voor een ongekende groei van Johannesburg en een kapitalistische explosie. Dat was meer dan de oerconservatieve agrariërs aankonden, Kruger noemde het een duivelse stad. Zijn protegé Jan Smuts zag een grotere bedreiging voor de rurale Boerenmaatschappij in, dan in een Britse overheersing.⁸

Maar juist deze twee factoren (de kapitalistische explosie en de Britse empire) vormden de grootste bedreiging voor de Boeren.

De uiteindelijke toenadering tussen de twee republieken is een gevolg van de Jameson Raid (29 december 1895 – 2 januari 1896). Hierbij waagden de Britten een mislukte poging om bij de Rand woonachtige Britse gastarbeiders, de zogenaamde *uitlanders*, een door de Britse troepen gesteunde opstand te laten veroorzaken in Transvaal. Als gevolg hiervan ontstond het Boerenbewustzijn. Transvalers en Vrijstaters werden zich bewust van bloedverwantschap en gemeenschappelijk afkomst, taal en tradities.⁹ Dit bewustzijn groeide spontaan, niet gestimuleerd door een partij of regering. Dit ontging de Britten niet, Alfred Milner bestempelde het als een 'dreigend Boerencomplot'¹⁰, wat met geweld een eind zou maken aan het Britse gezag in Zuid-Afrika.

Maar dat was zeker niet de intentie van Marthinus Steyn. De Vrijstaatse president was een man die het vaandel van het republikanisme hoog hield en op grondslag hiervan zocht naar samenwerking tussen de twee blanke volken om de belangen van de Vrijstaat zo goed mogelijk te dienen. De Vrijstaat was onder zijn bewind in de eerste plaats ingesteld op een eenheid van Afrikaners, zonder het Engelse volk hierbij uit te sluiten. Een beleid dat in Steyn's ogen als schoolvoorbeeld voor de rest van Zuid-Afrika moest dienen, zoals hij ook in zijn inaugurale speech in Februari 1896 aangaf: 'Hier hebben wij de Vrijstaat, gelegen in het hart van Zuid Afrika, met staten en koloniën rondom ons. Is het niet onze plicht om een geest van vereniging aan hen te ontlokken en

⁶ T. Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1979) 44

⁷ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 77

⁸ H. Giliomee, *The Afrikaners: A Biography of a People* (Kaapstad, 2003) 236

⁹ M.C.E. van Schoor, *Marthinus Theunis Steyn: Regsman, Volksman en Staatsman* (Pretoria, 2009) 50

¹⁰ M.C.E. van Schoor, *Marthinus Theunis Steyn: Regsman, Volksman en Staatsman* (Pretoria, 2009) 50

als er misverstand mocht ontstaan, onze broeders hier bij elkaar te brengen, dit misverstand uit de weg te ruimen, elkander de broederhand te laten geven, en alzo hier in de Oranje-Vrijstaat de grondslag te leggen voor die eenheid waarnaar ieder rechtgeaarde Zuid-Afrikaan hunkert?¹¹

Onder Steyn werd de aandacht van de Oranje Vrijstaat in gelijke mate verdeeld over Transvaal en de Kaapkolonie. Politiek was de Vrijstaat verbonden aan Transvaal, maar cultureel waren er meer overeenkomsten met de Kaapkolonie. Het middle-of-the-road-karakter van Oranje Vrijstaat trok betrekkelijk veel Engelssprekenden naar de republiek. In Steyn's eerste kabinet werden enkele posten zelfs door Engelssprekenden bekleed. De president zelf was getrouwd met een Britse, had in Engeland gestudeerd en oogstte na zijn verkiezing tot president van Oranje Vrijstaat lof in de Britse pers.¹² Zijn beleid was er op gericht om buitenlanders aan te moedigen om naar Oranje Vrijstaat te komen en samen een 'grote republikeinse natie' te vormen.¹³ De Britten lagen dan ook goed in Oranje Vrijstaat. Zo geeft Deneys Reitz in zijn memoires over de Boerenoorlog aan dat het destijds 'ondenkbaar' was geweest dat de inwoners van Oranje Vrijstaat er openlijk over spraken om 'alle Britten in de zee te gooien', zoals zij halverwege 1899 wel deden.¹⁴

Het akkoord

Nadat bleek dat het doel van de Jameson Raid de omverwerping van Transvaal was, en dat het aannemelijk was dat hierna Oranje Vrijstaat ingelijfd zou worden, was het voor Steyn duidelijk om de band met Transvaal verder aan te halen. Kort na Steyn's verkiezing ontmoetten de regeringen van de Boerenrepublieken elkaar in Bloemfontein. Volgens Kruger was de behoefte hiervoor alleen maar toegenomen door de Jameson Raid.¹⁵ Het was duidelijk dat beide republieken elkaar moesten steunen om hun toekomst te kunnen veilig te stellen. Tijdens deze bijeenkomst werd een Politiek Verbond gesloten. Hierin werd vastgesteld dat de burgers van beide Republieken op gelijke voet moesten worden behandeld.¹⁶ Zo genoot een Transvaler dezelfde rechten binnen Oranje Vrijstaat en vice versa. Alleen over stemrecht werden geen afspraken gemaakt. Bovendien werd een speciale raad opgericht die jaarlijks in Bloemfontein of Pretoria bijeen zou komen om wetsvoorstellen en adviezen uit te vaardigen die wellicht konden leiden tot het vormen van een federatie van de Boerenrepublieken.

Maar in het geval van Oranje Vrijstaat zaten er nog een aantal vervelende haken en ogen aan het Politiek Verbond. Op de eerste plaats verleende de overeenkomst de Vrijstaat geen zeggenschap over de buitenlandse politiek van Transvaal. Ook verplichtte het Oranje Vrijstaat om in het geval van een aanval de zusterrepubliek te hulp te schieten. Mocht dit zover komen dan zou het leger van Oranje Vrijstaat onder Transvaals opperbevel komen te staan.¹⁷ Omdat een conflict tussen Transvaal en de Britten meer voor de hand werd de planning van de militaire operatie aan Transvaal overgelaten.¹⁸ Steyn onderkende het gevaar dat Oranje Vrijstaat door toedoen van Transvaal meegesleurd zou worden in een crisis of oorlog. Steyn bedong wel een vetorecht, in het geval er

---

¹¹ M.C.E. van Schoor, *Marthinus Theunis Steyn: Regsman, Volksman en Staatsman* (Pretoria, 2009) 58-59

¹² H. Giliomee, *The Afrikaners: A Biography of a People* (Kaapstad, 2003) 244

¹³ H. Giliomee, *The Afrikaners: A Biography of a People* (Kaapstad, 2003) 244

¹⁴ D. Reitz, *Commando: A Boer journal of the Boer War* (Londen, 1983) 14

¹⁵ P. Kruger, *The Memoirs of Paul Kruger: Told By Himself* (Toronto, 1902) 259

¹⁶ P. Kruger, *The Memoirs of Paul Kruger: Told By Himself* (Toronto, 1902) 266

¹⁷ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 29

¹⁸ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 29

gevaar voor de Vrijstaat zou ontstaan.¹⁹ In de praktijk kwam het er op neer dat Transvaal tijdens de crisis met Groot-Brittannië, vooraf goedkeuring aan Oranje Vrijstaat moest vragen over de correspondentie met de Britten.

Het verband hield onder andere in dat de republieken elkaar militair te hulp mochten schieten, het opperbevel kwam dan bij de bedreigde republiek te liggen. Dit leidde tot een situatie waarin Steyn politiek gezien de meerdere was van Piet Joubert, de Transvaalse commandant-generaal (de hoogste Transvaalse militaire rang), maar militair aan hem onderdanig was.²⁰ In de praktijk kwam hier echter niets van terecht en heeft Joubert zich beperkt tot het voeren van de strijd in Natal en het bij tijd en wijlen verschaffen van adviezen aan Vrijstaatse commandanten.

Natuurlijk zag Steyn dat een oorlog na de Raid op de loer lag en zeker nadat de Britten een telegram onderschepten waarin de Duitse keizer Wilhelm II Paul Kruger feliciteert met het verslaan van de Britten. Desondanks bleef Steyn geloven dat door 'geduld en goed leiderschap' alle moeilijkheden verholpen konden worden en dat niets een oorlog zou rechtvaardigen. Zelf schreef hij hierover: 'Het was mij echter duidelijk dat een duurzame vrede alleen kon worden gevonden door harmonische samenwerking en goede relaties tussen alle delen van Zuid-Afrika. Ik voelde ook dat de Vrijstaat tot dat doel geroepen was. Het was onder een diep besef van mijn plicht, met een vrees dat het niet de algemene goedkeuring van de Vrijstaatse burgers zou wegdragen, dat ik dié politiek in mijn intrede duidelijk neerlegde.'²¹

Maar kon Steyn op het geduld van zijn Transvaalse collega's rekenen? Hij stond niet onder dezelfde druk als Kruger die zijn republiek als primair aanvalsdoel van de Britten zag en bovendien met hen in de clinch lag over de *uitlander*kwestie, waarin de Britten stemrecht eisten voor de in Transvaal woonachtige Britse gastarbeiders, bedoeld om hun invloed in de republiek te vergroten. Paul Kruger was een weifelachtige man die niet bepaald om zijn subtiliteit bekend stond. Ook had hij een tegenstander tegenover zich die niet wenste mee te werken. Door zich politiek in allerlei bochten te wringen, ellenlange onderhandelingen te voeren en flinke concessies aan de Britten te doen probeerde hij tot een compromis te komen over de rechten van de *uitlanders*. Kruger vreesde dat het doel van de Britten controle over de mijnindustrie en het onder Brits gezag plaatsen van de Boerenrepublieken was.

Hoewel Steyn zich lang afzijdig hield in het debat stelde hij in 1898 eveneens dat de Britse eis voor hervormingen van de mijnen slechts een voorwendsel zou zijn om uiteindelijk meer macht binnen de Zuid-Afrikaanse Republiek te krijgen.²² Steyn voelde er niets voor om vanwege de *uitlander*kwestie een oorlog te voeren. Volgens hem zou dit in conflict zijn met de republikeinse en democratische principes. Steyn wist bovendien dondersgoed dat dit geen klein conflict zou worden, maar een enorme clash waarin de Boerenrepublieken bijzonder weinig kans zouden maken tegenover de machtige Britten.²³ De stemming in het Transvaalse kamp was verdeeld, Paul Kruger onderhandelde met de moed der wanhoop door, maar geloofde eigenlijk al niet meer in een goede afloop. Niet omdat de kwestie volgens hem een onoverkomelijk geschil vormde, maar omdat de tegenstander om een ogenschijnlijk simpele reden de oorlog wilde beginnen, zo stelde zijn

---

¹⁹ M.C.E. van Schoor, *Marthinus Theunis Steyn: Regsman, Volksman en Staatsman* (Pretoria, 2009) 69

²⁰ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 29

²¹ M.C.E. van Schoor, *Marthinus Theunis Steyn: Regsman, Volksman en Staatsman* (Pretoria, 2009) 66

²² J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 91

²³ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 91

rechterhand staatsprocureur Jan Smuts.²⁴ De jonge Smuts verlangde zelf overigens met een bijna religieuze devotie naar oorlog. Hij zag het als een door God opgezette test voor het Boerengeloof en discipline.²⁵

Bezoek in Bloemfontein

Steyn geloofde echter nog in een oplossing en besloot in mei 1899 Milner en Kruger uit te nodigen voor vredesonderhandelingen in Bloemfontein. Een logische locatie gezien de ligging, maar ook vanwege Steyn's verzoenende opstelling. Maar ondanks Steyn's goede bedoelingen, Kruger's gevoel voor humor tijdens de onderhandelingen en Milner's goede manieren²⁶, liep de conferentie op niets uit. Het Britse verzoek om na vijf jaar stemrecht te geven aan de *uitlanders*, dat met terugwerkende kracht in zou gaan, werd niet door Kruger gehonoreerd en afgedaan als 'politieke zelfmoord voor het volk.'²⁷ Kruger was hooguit bereid zijn aanvankelijke stemrechtvoorstel, waarin *uitlanders* naar de stembus mochten na veertien jaar in Transvaal te hebben gewoond, terug te schroeven naar zeven jaar. Ook wilde Kruger niet meer dan vijf van de 28 zetels in Raad van de goudmijndistricten afstaan, waar Milner er minimaal zeven wilde hebben. Na oeverloos discussiëren over Kruger's eisenpakket, brak de moegestreden president de onderhandelingen af en zei met tranen in de ogen: 'het is ons land dat u wilt.'²⁸

Kruger wist dat hij dit kon doen. Na de Jameson Raid waren de Boerenrepublieken tot aan de tanden toe bewapend, waardoor het in staat zou moeten zijn om de eerste grote tik in de oorlog uit te delen. Na het bekend worden van de Raid bleek uit inventarisatie van het aantal wapens in Transvaal, dat ongeveer 41% van de dienstplichtige burgers totaal ongewapend was, terwijl de rest grotendeels over verouderd materiaal beschikte.²⁹ De Transvaalse commandant-generaal werd hierop gemaand zo spoedig mogelijk contact op te nemen met verscheidene wapenhandelaren als Stein & Hunter in Port Elizabeth en T.W. Beckett & Co. uit Pretoria om bij hen een prijsopgave van de beschikbare wapens te vragen.³⁰ In eerste instantie besloot de Transvaalse regering, zonder overleg te plegen met de Uitvoerende Raad, dat vijfduizend wapens en benodigde munitie voldoende moest zijn.³¹ Nadat de Uitvoerende Raad alsnog haar licht over de situatie liet schijnen werd besloten om nog eens tienduizend geweren en munitie bij te bestellen³², waarvan ook Oranje Vrijstaat voorzien moest worden. Ruim drie jaar later beschikte de Republieken bij uitbraak van de oorlog over meer dan 102,500 goedwerkende geweren.³³

Dit sterkte Kruger in zijn gedachte dat hij kon rekenen op de steun van Oranje Vrijstaat³⁴, hoewel Steyn er meermaals in Bloemfontein bij hem op had aangedrongen zich soepel op te stellen in de *uitlander*kwestie.

---

²⁴ T. Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1979) 62

²⁵ K. Ingham, *Jan Christiaan Smuts: The Conscience of a South African* (Londen, 1986) 33

²⁶ T. Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1979) 65

²⁷ T. Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1979) 66

²⁸ T. Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1979) 68

²⁹ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I* (Pretoria, 1969) 78

³⁰ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I* (Pretoria, 1969) 78

³¹ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I* (Pretoria, 1969) 77-78

³² J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I* (Pretoria, 1969) 78

³³ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I* (Pretoria, 1969) 85

³⁴ T. Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1979) 69

Het eisenpakket dat Milner in Bloemfontein op tafel had gelegd bestond eind augustus nog steeds. Als Kruger in zou stemmen met het vijf-jaren-voorstel, dan had de Britse premier Chamberlain beloofd akkoord te gaan. Ook zou Chamberlain instemmen met een zeven-jaren-plan gekoppeld aan enkele extra voorwaarden.³⁵ Bij monde van de Vrijstaatse staatssecretaris Fischer probeerde Steyn Kruger te bewegen zich flexibeler op te stellen en de voorwaarden van de Britten te accepteren.³⁶ Op 19 augustus 1899 stuurde Transvaal een brief aan de Britse regering met de boodschap akkoord te gaan met hun voorstel. De Britten lieten in een antwoord op 30 augustus weten niet mee te gaan in het voorstel van de Transvaalse regering. Kruger wilde hierop eigenlijk de handdoek in de ring gooien, maar op aandringen van president Steyn zag hij hier vanaf en trok hij het eerder gedane aanbod in.³⁷ Ondanks Steyn's dringende adviezen aan Kruger om zich soepel op te stellen rekende 'Oom Paul' er op dat Transvaal te allen tijde kon rekenen op de Vrijstaatse steun,³⁸ waarop hij 2 september alsnog besloot dat het genoeg was geweest. Kruger wilde niet langer concessies naar de Britten doen. Op de vooravond van de oorlog zei Kruger over de situatie: 'de riem zit al om mijn nek, dan moet ik nu eenmaal terugvechten.'³⁹ Op 9 september 1899 besloten de Britten al de eerste achtduizend soldaten naar Natal te sturen.

Op dat moment was Steyn er nog van overtuigd dat een oorlog kon worden voorkomen. Ook toen Groot-Brittannië haar tweede troepenmacht stuurde en er informatie doorsijpelde dat de eerste Britse troepen op weg waren naar het noorden van Natal, gaf Steyn geen kik.

In Transvaal werden de gezaghebbers alsmat ongeduldiger, niet in de laatste plaats door het optreden van Steyn en zijn volkskraad. De Transvaalse vicepresident Schalk Burger beschuldigde Steyn zelfs van lafhartigheid en zei dat 'Transvaal eerder alleen had gevochten en dit opnieuw zou doen.'⁴⁰ Dit zette kwaad bloed bij Steyn, die vond dat de Transvalers te haastig opereerden, terwijl hij pas aan een oorlog wilde toegeven als er echt geen mogelijkheid tot verzoening meer bestond.

Toen de Britse troepen naar de grens van de Boerenrepublieken trokken en Transvaal zich al bij een oorlog leek neer te leggen, deed Steyn nog eenmaal een beroep op de zusterrepubliek – 'Ik adviseer met klem dat er geen stappen worden ondernomen die als een oorlogsverklaring geïnterpreteerd kunnen worden'⁴¹ – en op Milner – 'Mijn enige doel is en zal altijd blijven om vrede, samenwerking en consensus in Zuid-Afrika na te streven. En ik zie geen enkele reden waarom dit niet op een vreedzame en diplomatieke manier tot stand kan komen'⁴² - om van een oorlog af te zien.

Daarvoor had Steyn zich opmerkelijk genoeg tot een vooraanstaande inwoner van Groot-Brittannië gewend. Op 18 september deed Steyn nog een appèl op koningin Victoria om een oorlog te voorkomen.⁴³ Saillant detail is dat de Transvaalse generaal Piet Joubert, die in aanloop naar de oorlog een verzoenende houding innam, eenzelfde poging heeft ondernomen.

---

³⁵ T. Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1979) 100

³⁶ T. Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1979) 101

³⁷ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I* (Pretoria, 1969) 125

³⁸ T. Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1979) 69

³⁹ H. Giliomee, *The Afrikaners: A Biography of a People* (Kaapstad, 2003) 249

⁴⁰ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 205

⁴¹ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 101

⁴² J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 101

⁴³ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 102

Toen oorlog onvermijdelijk leek en Steyn voor het laatst de Vrijstaatse volksraad toesprak, liet hij zijn toehoorders weten: 'als het tot een oorlog komt, dan moeten we ons bedenken dat het geen gevecht is om de *uitlander*kwestie, maar dat we vechten voor het voortbestaan van ons volk.'⁴⁴ Hierna stuurde hij nogmaals een lang telegram naar de Britten die hen er van moest overtuigen van de oorlog af te zien. Kruger liet Steyn kort daarop weten dat 'vrede allang niet meer aan de orde was en dat vanaf nu alles vanuit een militair perspectief gezien moest worden.'⁴⁵ Kruger eindigde zijn verhaal met een smeekbede aan Steyn om serieus na te denken over directe actie. Steyn wilde hier echter niet aan en wachtte nog op Brits antwoord.

Op 26 september 1899 diende Kruger een officieel verzoek in bij Steyn om Transvaal bij te staan in de oorlog, zoals het Politieke Verbond voorschreef.⁴⁶ Hoewel het voor de republieken strategisch verstandig zou zijn om de strijd direct te beginnen, wilde Steyn hier niets van weten. Ondanks dat Steyn op 27 september goedkeuring van de Vrijstaatse volksraad kreeg om Transvaal in de oorlog bij te staan, wilden de leden van de raad wel dat Steyn 'alsnog alles in het werk zou stellen om de vrede te bewaren.'⁴⁷ Op 28 september liet de regering van Transvaal middels staatssecretaris Reitz aan Oranje Vrijstaat weten te beginnen met het mobiliseren van haar troepen: 'wij zijn niet van plan om te wachten tot dat er aldus een onweerstaanbare macht door den vijand bijeengebracht wordt.'⁴⁸ De volgende stap was het stellen van een ultimatum aan de Britten. Toen daarna bleek dat Chamberlain vastberaden was oorlog te gaan voeren, besloot Steyn, waarschijnlijk onder druk van zijn volk, op 2 oktober te beginnen met de mobilisatie van zijn troepen.⁴⁹

Hoewel de Britse militaire inlichtingendienst een dergelijk scenario al voorspelden kwam de loyaliteit van Oranje Vrijstaat naar Transvaal toe voor sommige Britse politici toch als een verrassing. Een maand voorafgaand aan de oorlog was er immers nog bij Steyn en de zijnen op aangedrongen een neutrale positie in te nemen als de oorlog uit zou breken. Een dergelijke passieve opstelling was echter geen optie voor de Vrijstaat. Vlak voor het uitbreken van de oorlog vertelde Steyn aan de volksraad dat hij liever als loyale partner op eervolle manier de onafhankelijkheid van de Vrijstaat op het spel zou zetten, dan zich afzijdig te houden.⁵⁰ Wel bekende Christiaan de Wet later dat het voor Steyn een 'enorm pijnlijke stap'⁵¹ was geweest om de goede banden met de Britten te verbreken.

De mobilisatie van de troepen veranderde tot aan de uitbraak van de troepen niets aan Steyn's doel om een oorlog uiteindelijk te voorkomen. Op 5 oktober nodigde hij Milner nogmaals uit om met hem om de tafel te gaan. In zijn brief drong hij aan op terugtrekking van de Britse troepen die na 1 juli in Zuid-Afrika waren aangekomen zolang de onderhandelingen nog gaande waren. Ook wilde hij dat de schepen met militairen die onderweg waren naar Zuid-Afrika rechtsomkeert zouden maken.⁵² Daarnaast bood Steyn aan zich soepel op te stellen om zodoende alsnog tot een oplossing te komen. Zijn aanbod werd echter afgeslagen.

---

⁴⁴ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 102

⁴⁵ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 103

⁴⁶ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I* (Pretoria, 1969) 136

⁴⁷ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I* (Pretoria, 1969) 137

⁴⁸ W.J. Leyds, *Tweede Verzameling - correspondentie 1899-1900* (Dordrecht, 1930) 31-32

⁴⁹ T. Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1979) 103

⁵⁰ H. Giliomee, *The Afrikaners: A Biography of a People* (Kaapstad, 2003) 249

⁵¹ C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 313

⁵² M. Davitt, *The Boer Fight for Freedom* (New York, 1902) 44

Terwijl de in Pretoria heersende onrust inmiddels ook naar de Vrijstaat was overgeslagen, moest Steyn zijn Transvaalse collega's op 6 oktober er van overtuigen dat hij niet opzettelijk de zaak wilde vertragen. Toen zelfs zijn eigen officieren hem aanklampten en zeiden dat de tijd was gekomen om te vechten, barstte hij los en sprak hij zijn fameuze woorden: 'als het écht niet anders kan dan zal ik niet met oorlog instemmen tot aan het allerlaatste moment. Maar als de dag komt waarop ik zeg dat we tot oorlog overgaan, dan wil ik dat er niemand meer voor mij verschijnt die het over vrede heeft. Nee, dan zal je moeten doorvechten tot het bittere einde.'⁵³

---

⁵³ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 103

HOOFDSTUK 2 – FRICTIE AAN HET FRONT

Tot aan de uitbraak van de oorlog op 11 oktober 1899 waren ongeveer 54.667 mannen (32.353 Transvalers en 22.314 Vrijstaters) verplicht het Boerenleger te dienen.⁵⁴ In de commandowet was vastgesteld dat iedere burger tussen de zestien en zestig jaar oud klaar moest staan om zijn land te verdedigen. En, als zij het leger daadwerkelijk moesten dienen, werd hen gevraagd in staat te zijn paard te rijden, deze te tuigen en een geweer met tenminste dertig patronen te bezitten.⁵⁵ Als je deze niet had, dan volstond het bezit van dertig kogels of een kleine hoeveelheid buskruit ook. Uiteindelijk zijn er slechts 32- tot 35.000 (zo'n 55 tot 65%) man aan het front verschenen⁵⁶, dit omdat een groot deel aan ambtenaren achterbleef om administratief werk te doen.

In tegenstelling tot het Britse leger bestond het Boerenleger niet uit professionele soldaten, maar hoofdzakelijk uit landarbeiders, veeteelthouders en andere mensen die geen opleiding tot soldaat hadden genoten. Het was een volksleger dat bijeen was gebracht om de Boerenrepublieken zo goed als het kon te verdedigen. Desondanks had een deel van de burgers, omdat zij door de jaren heen tegen verscheidene vijanden hadden gevochten, net zoveel krijgsvaardigheid als Europese beroepssoldaten.⁵⁷ De enige manier waarop de Boeren echter voorbereid waren op de oorlog was door het organiseren van wapenschouwingen en schietoefeningen.

Het feit dat het leger op zoveel amateurs was aangewezen bracht één groot manco met zich mee: een gebrek aan discipline. De Boeren waren nu eenmaal individualistisch. Ze woonden op hun eigen stuk land, dat zij zelf verbouwden, kortom waar zij zelf hun eigen gang konden gaan en niet onder een baas werkten. Ze waren er dus niet aan gewend dat hun vrijheid door middel van bevelen werd ingeperkt. Dit zorgde in veel gevallen voor een stugge opstelling aan het front. Als bepaalde voorstellen ze niet aanstonden, dan werd er simpelweg niets uitgevoerd. Gehoorzaamheid was ver te zoeken. Als burgers geen verlof kregen, dan eigende ze veelal zelf het recht toe om op dat moment gewoon te vertrekken.⁵⁸ Waarom immers de gevaren aan het front in een loodzware oorlog tegen het sterkste leger ter wereld verkiezen boven de geborgenheid van *die plaas*? Michael Davitt beschreef het de houding van de Boer in zijn boek *The Boer Fight for Freedom* als volgt: 'de Boer is een eigen stuk land bezittende sociaal-onafhankelijke democraat, die geen verantwoording hoeft af te leggen aan wat voor man of klasse dan ook.'⁵⁹

Individuele burgers of groepjes soldaten besloten voor zichzelf wanneer het raadzaam was om hun posities te verlaten. Op de momenten waarop successen werden geboekt was dit geen probleem. Maar zodra de manschappen met een serie tegenslagen te maken kreeg maakten zij voor zichzelf uit of ze wilden doorvechten of niet. Vooraanstaande commandanten als Koos de la Rey en Louis Botha uit Transvaal en Christiaan de Wet uit Oranje Vrijstaat moesten net als president Steyn

---

⁵⁴ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I* (Pretoria, 1969) 36

⁵⁵ C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 9

⁵⁶ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I* (Pretoria, 1969) 33

⁵⁷ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I* (Pretoria, 1969) 75

⁵⁸ B.J. Viljoen, *Mijne herinneringen aan den Anglo-Boerenoorlog* (Amsterdam, 1902) 85

⁵⁹ M. Davitt, *The Boer Fight for Freedom* (New York, 1902) 37

vaak alles uit de kast halen om de mannen te overtuigen om door te vechten.⁶⁰ Al had dit wisselend succes. De mate van gehoorzaamheid die een commandant van zijn ondergeschikten kon verwachten hing voor het grootste deel van zijn persoonlijkheid af, niet van zijn rang of afkomst.⁶¹

Dit wil uiteraard niet zeggen dat alles kommer en kwel was. Het mobilisatiebeleid van de Boeren zorgde er aan het begin van de oorlog voor dat er een zeker groepsgevoel werd gecreëerd, door soldaten niet in voor hen vreemde gebieden te stationeren. Enerzijds omdat zij hun 'eigen' gebied uiteraard het beste kenden, anderzijds omdat veel Boeren een gebrekkige schoolopleiding hadden genoten waardoor zij bijvoorbeeld niet konden kaartlezen.⁶² Door dit beleid konden veel Boeren samen met vrienden en familie ten strijde trekken en was het makkelijker om zich met anderen te identificeren, omdat iedereen uit dezelfde omgeving nu eenmaal in hetzelfde schuitje zat. Allen vochten zij voor hetzelfde doel: het behoud van hun onafhankelijkheid.⁶³

In het geval van de grote rurale gemeenschappen in Transvaal en Oranje Vrijstaat betekende dat gevecht voor hun onafhankelijkheid het verdedigen van hun territoriale belangen. Voor veel Boeren was de grootste angst het verlies van hun land. Voor de elite binnen de Republieken stonden andere belangen voorop, zoals het voortbestaan van de Boerenstaat en de toekomst van het republikanisme. Groots geloof in de republiek staat in feite mijlen ver van de in kleine rurale gemeenschappen levende Boeren vandaan, maar bij de uitbraak van de oorlog kwamen al deze elementen simpelweg bij elkaar omdat zij hetzelfde doel dienden: de verdediging van hun land.⁶⁴

Het Boerenkrijgsplan

In Transvaal lag de politieke leiding bij de staatspresident en de militaire leiding bij de commandant-generaal, in feite een politicus die in vreedstijd door de burgers is gekozen om deze rol op zich te nemen. Een rol die toebedeeld werd aan Piet Joubert, de oude held van de Eerste Vrijheidsoorlog die de Boeren naar de glorieuze overwinning op de Britten bij Majuba leidde. In Oranje Vrijstaat was de situatie anders. Daar had de staatspresident volgens de grondwet zowel de politieke als militaire leiding, wat betekende dat Steyn na uitbraak van de oorlog alle touwtjes in de Vrijstaat in handen had. Zo kende de Vrijstaat na het uitbreken van de oorlog althans geen vergelijkbare rang met die van commandant-generaal. Na het uitbreken van de oorlog moesten volgens de commandowet de verschillende districten binnen Oranje Vrijstaat een hoofdcommandant kiezen. Zoals eerder in het eerste hoofdstuk is aangegeven lieten de Vrijstaters de planning van de militaire operaties aan de gezaghebbers in Transvaal over.

Er waren slechts twee Boerenprominenten die enigszins met militaire literatuur bekend waren en over militair-theoretische kennis beschikten. Jan Christiaan Smuts in Transvaal en James Barry Hertzog in Oranje Vrijstaat. Hertzog's kennis was echter minder up-to-date dan die van Smuts en vooral gericht op de tactieken van Frederik de Grote, die destijds al als betrekkelijk obsoleet werden beschouwd.⁶⁵ Zoals in het vorige hoofdstuk eveneens wordt aangegeven kon Smuts niet wachten op het uitbreken van de oorlog. Zijn plan was om in een vroeg stadium, waarin de Britten

---

⁶⁰ F.J. Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boerenoorlog* (Kaapstad, 1999) 213

⁶¹ A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 9

⁶² J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I* (Pretoria, 1969) 133

⁶³ F.J. Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boerenoorlog* (Kaapstad, 1999) 250

⁶⁴ B. Nasson, *The Boer War* (Kaapstad, 1998) 56

⁶⁵ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 20

nog niet op volle oorlogssterkte waren, snelle verrassingsaanvallen in Natal uit te voeren om zodoende Durban in handen te krijgen, zodat de aanvoer van nieuwe Britse troepen kon worden tegengehouden. In het westen zou de enige spoorlijn die de Kaapkolonie met Rhodesië (en Kaapstad met Kimberley en Mafeking) verbond moeten worden ingenomen. Als alles juist zou uitpakken zou dit tot een opstand van Afrikaners in de Kaapkolonie lijden. De gewenste revolte zou volgens Smuts' plannen dan op termijn voor de stichting van een derde Boerenrepubliek moeten zorgen.⁶⁶ Het idee van de staatsprocureur leek aanvankelijk uitgevoerd te worden, totdat generaals als Piet Joubert besloten om het duidelijke thuisvoordeel dat de Boeren hadden niet uit te benutten.⁶⁷ Al kan men zich ook afvragen of Steyn's pogingen om de oorlog in extremis nog af te wenden er niet voor zorgden dat Smuts' plannen werden geblokkeerd.

Smuts had in elk geval een oorlogsplan klaarliggen, maar hoe zat dit bij Joubert?

De oude Joubert, een voorvechter van de rechten voor *uitlanders* was nu gedoemd om zijn troepen te laten vechten tegen de Britten en diezelfde *uitlanders*. Daarnaast was de in het verleden zo succesvolle Joubert (hij droeg nog steeds de status als held van Majuba met zich mee) tegen wil en dank door de burgers herkozen als commandant-generaal op de leeftijd van 68 jaar. Het was echter ook zijn ervaring, de wens van de regering en het volk en zijn eigen trots en het geloof in God's wil die er voor zorgden dat hij nog eenmaal toestemde. Tevens geloofde Joubert niet dat er stante pede een geschikte vervanger voor hem klaarstond.⁶⁸ Als iemand in staat was om de ongedisciplineerde troepen te kunnen aansturen en de oorlog op een beschaafde manier (*the gentlemen's way*) te laten verlopen, dan was hij het wel.

Het strijdplan van Joubert was echter veel minder uitgekiend dan dat van Smuts. Jaren na de oorlog liet Jan Christiaan Smuts optekenen dat er 'geen breed uitgewerkt strijdplan' klaarlag maar alleen 'algemene schetsen hiervoor'.⁶⁹ Later bevestigde de Vrijstaatse president Steyn in een briefcorrespondentie eveneens dat de plannen verre van concreet waren en deed hij ze af als een 'vage uiteenzetting van de ontplooiing van de Transvaalse commando's'.⁷⁰ Verwonderlijk? Zeker niet, want ongeveer vier maanden voor aanvang van de oorlog, in juli 1899, was er überhaupt nog niet over een strijdplan nagedacht door de Transvalers. In die periode vroeg de directeur van de Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij (NZASM) Kretschmar van Veen Piet Joubert naar de stand van zaken en hoorde vervolgens tot zijn verbazing dat de commandant-generaal nog niet eens over een strijdplan had nagedacht.⁷¹

In plaats van net als Smuts de aanval te kiezen, koos Joubert voor een behoudende tactiek. Een strijdwijze die in de Eerste Vrijheidsoorlog (1880-1881) met name in gevechten tegen zwarte stammen succesvol was gebleken. Een weinig dynamische tactiek bovendien waarbij Joubert koos voor een afwisseling van trage offensieve operaties gekoppeld aan een verdedigende tactiek, waarbij werd ingezet op de omsingeling en belegering van strategische plekken.⁷²

---

⁶⁶ K. Ingham, *Jan Christiaan Smuts: The Conscience of a South African* (Londen, 1986) 33

⁶⁷ K. Ingham, *Jan Christiaan Smuts: The Conscience of a South African* (Londen, 1986) 36

⁶⁸ J. Meintjes, *The life and Times of Piet Joubert* (Kaapstad, 1971) 168-169

⁶⁹ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 29

⁷⁰ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 29

⁷¹ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 28

⁷² L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 22

De keuze viel dus op een vroege aanval en omsingeling en isolatie van Britse kolonies, in dit geval de plaatsen Kimberley, Mafeking en Ladysmith. Inname van de plaatsen was niet het doel. Er moest geen veroveringsoorlog worden gevoerd: alleen het voortbestaan van de onafhankelijke Boerenrepublieken stond voorop. Een veroveringsoorlog zou eveneens in strijd zijn met de christelijke normen en waarden die de Boeren zo hoog in het vaandel hadden staan. Zo was vooral Steyn huiverig om door de rest van de wereld als veroveraar en imperialist gezien te worden in het geval de Boeren wél de Britse gebieden innamen.⁷³ De toch al pacifistisch aangelegde Joubert dacht er op eenzelfde wijze over. Bovendien was de oude commandant-generaal net als president Kruger fel tegen het gebruik van dynamiet. Maar leunden de Boeren niet teveel op de romantische successen van weleer en uiteraard het door Ben Viljoen nog eens zo mooi aangehaalde geloof in zowel God als Mauser?⁷⁴

Vrijstaters onder vuur

Direct na het uitbreken van de oorlog zag de Vrijstaatse president Steyn met lede ogen aan dat zijn manschappen niet functioneerden zoals hij dat zou willen.⁷⁵ Steyn bracht de eerste periode van de oorlog door in Bloemfontein waar hij als legerleider van Oranje-Vrijstaat dagelijks elke beweging volgde die zijn hoofdcommandanten, commandanten en veldkornetten maakten. Dag en nacht werkte hij door om zowel de militaire als civiele belangen zo goed mogelijk te behartigen. Daarnaast baarde het hem zorgen dat menig hoofdcommandant niet geschikt was voor de rol die hij bekleedde. Gezien de vroege successen die Boeren aanvankelijk boekten was dit geen groot probleem, al bleek later uiteraard van wel. Totdat er jongere én meer competente commandanten op het strijdtoneel verschenen werkte Steyn intensief samen met commandanten uit Transvaal, zoals Koos de la Rey.⁷⁶ Het viel zijn Transvaalse collega's eveneens op dat de Vrijstaters niet naar behoeven functioneerden. Hoewel de Boeren binnen een paar dagen na het uitbreken van de oorlog Natal en het westen van de Kaapkolonie waren binnengedrongen, lieten ze dit op het zuidfront na. Terwijl de Britten hier in een minderheid waren. De plek was enerzijds voor de Boerenrepublieken van strategisch belang omdat het als uitstekend startpunt voor een inval in de Kaapkolonie kon fungeren, anderzijds bood het de Britten een logische plek om hun aanval op de republieken voor te bereiden.

Hoewel Kruger hier nadrukkelijk op aandrong, weigerden de Vrijstaters de grens over te steken en op zijn minst verdedigende posities in te nemen.⁷⁷ Waarom de Vrijstaters dit vertikten is een raadsel. Kruger's voorstel week geenszins af van de verdedigende houding waar de christelijke Boeren zich aan vastklampten. Hij wilde enkel dat zij stelling namen en de spoorlijnen tussen De Aar en Noupoot vernietigden en, indien mogelijk, ook nog die ten zuiden van De Aar.⁷⁸ Bezit van de spoorlijnen zou immers betekenen dat de Boeren de macht hadden over alle spoorwegroutes tussen de Kaapse havens en het binnenland. Uiteindelijk duurde het tot een maand na het uitbreken van de oorlog, 13 november 1899, voordat de grens met de Kaapkolonie eindelijk werd overgestoken. Hierop volgde slechts de bezetting van Stormberg, een actie waar Kruger al op 20 oktober met klem om had verzocht. Als de Vrijstaters eerder tot actie waren overgegaan, dan had de zaak heel anders

---

⁷³ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 59

⁷⁴ B.J. Viljoen, *Mijne herinneringen aan den Anglo-Boerenoorlog* (Amsterdam, 1902) 54

⁷⁵ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 108

⁷⁶ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 108

⁷⁷ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 59

⁷⁸ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 59

kunnen lopen. De Britse generaal Buller schreef later dat hij de Boeren waarschijnlijk niet had kunnen tegenhouden om dit te doen⁷⁹, doordat de Britten aan het begin van de oorlog een chronisch tekort aan mankracht hadden.

Verhoudingen binnen de commandotroepen

Binnen de commando's namen de Transvalers aanvankelijk de leidende rol op zich, iets dat door menig Vrijstater compleet werd aanvaard.⁸⁰ Veel Vrijstaters keken met ontzag naar hun 'broeders' uit Transvaal. Zo gaf C.C.J. Branderhorst, deel uitmakend van het Boshofcommando, bij de vereniging van de Transvaalse en Vrijstaatse commando's aan het westfront op 18 oktober 1899 aan dat hij en zijn mede Vrijstaters zich nietig voelden tijdens de aankomst van de Transvalers, die zij zagen als hun meerderen: 'wij achtten hen veel dapperder dan onszelven en met hen samen, dachten wij, zou alles wel goed moeten gaan. Zij waren immers de vechtersbazen. Zij zouden ons komen leren hoe er gevochten moest worden!'⁸¹ Andersom lagen de zaken een stuk anders. Aan het begin van de oorlog was het onder Transvaalse commando's bon ton om een paternalistische houding aan te nemen tegenover de Vrijstaters⁸², wat de houding van de Vrijstaters tegenover de Transvalers weer ernstig beïnvloed zou hebben.

De mogelijkheid dat de commando's zich aan elkaar zouden gaan ergeren nam niet alleen hierdoor toe maar ook door het stagneren van iedere actie na de vroege succesvolle omsingelingen van Ladysmith, Mafeking en Kimberley. Ook binnen de hogere rangen zorgde dit voor consternatie. Koos de la Rey verklaarde in zijn memoires dat plannen voor de inname van Mafeking en Kimberley werden gedwarsboomd door Joubert, die een dergelijke operatie te riskant vond.⁸³ Enerzijds volgde De la Rey de adviezen van Joubert op en zorgde hij er voor dat zijn manschappen nooit onnodig werden blootgesteld aan geweld. Maar in plaats van eeuwig af te wachten, zoals Joubert deed, durfde De la Rey wel op de juiste momenten toe te slaan, waardoor hij de Britten enkele rake klappen wist uit te delen.

Maar kon het Boeren amateurleger na de loodzware omsingeling het fysiek wel aan om door te drukken? Ontbeerden zij niet de conditie, mentale kracht én de tactische kennis om de definitieve slag uit te delen? Gezien de meerderheid waarin zij waren lijkt dit onwaarschijnlijk. De voorzichtige aanpak lijkt veel eerder debet te zijn aan het verspelen van de kansen. Daarnaast speelde het christelijke geweten altijd mee, wat de Boeren onder gezag van Joubert al eerder van weerhield om uit Ladysmith vluchtende Britten achterna te zitten en gevangen te nemen. Tevergeefs werd hier nog door Joubert's protegé Louis Botha op aangedrongen. Gezien de chaos die in het Britse kamp was ontstaan en het grote aantal vluchtelingen had een tegenaanval evenwel een enorm succes kunnen zijn. Bovendien zou dit een enorme morele opsteker voor de Boeren zijn geweest, die nu werden overgeleverd aan doelloos afwachten rondom Ladysmith. Of de Britten zich zouden terugtrekken of overgeven: in beide gevallen zou het niet voor de dramatische impasse hebben gezorgd waar de omsingeling van Ladysmith op uitliep. Bovendien belemmerde het een spoedig en adequaat optreden in Natal en beletten de Boeren daarmee zichzelf de doorgang naar Durban en East London.

---

⁷⁹ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 63

⁸⁰ F.J. Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boerenoorlog* (Kaapstad, 1999) 260

⁸¹ F.J. Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boerenoorlog* (Kaapstad, 1999) 260

⁸² F.J. Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boerenoorlog* (Kaapstad, 1999) 260

⁸³ J. Meintjes, *The life and Times of Piet Joubert* (Kaapstad, 1971) 178

Bij Kimberley voltrok zich eenzelfde soort scenario. Hoewel de Boeren de plaats omsingeld hadden en in een grote meerderheid waren (4.800 man tegenover 2.582 Britten), werd nagelaten om de ultieme nekslag uit te delen. De aanwezige Vrijstaatse troepen voelden zich echter niet sterk genoeg om tot de aanval over te gaan⁸⁴, waarop Steyn op 17 oktober aandrong om Transvaalse versterking van Mafeking naar Kimberley te sturen.

Dientengevolge trok Koos de la Rey met zijn troepen van Mafeking naar Kimberley. Eerder had De la Rey er in Mafeking bevelhebber Piet Cronjé op gewezen dat een omsingeling van de zwak bewapende plaats vanwege zijn strategisch onbelangrijke ligging zinloos zou zijn.⁸⁵ Het bezit van het dorp had volgens De la Rey geen enkele nut, dus waarom zou Cronjé het in vredesnaam met zesduizend man sterk gaan omsingelen? Vlak voor het uitbreken van de oorlog heeft 'De Leeuw van het West-Transvaal' nog getracht om de koppige Cronjé ervan te overtuigen Mafeking te vergeten en de Kaapkolonie bij Veertienstrome binnen te vallen.⁸⁶ Later toen Cronjé zuidwaarts naar Modderrivier moest trekken liet hij 2.500 man achter die het nutteloze beleg van Mafeking voortzetten.

Op andere momenten zaten de steggelende commandanten Cronjé en De la Rey juist op één lijn. Zo uitten zij hun onvrede over de massale terugtrekking van Vrijstaatse commando's onder leiding van generaal Prinsloo bij de slag om Modderrivier op 28 november 1899, waardoor de Transvalers in direct gevaar werden gebracht.⁸⁷ Dit duidt er op dat het niet uitmaakte wie je was, welke rang je had en uit welke republiek je kwam: beging je een fout (al dan niet terecht) in de ogen van een ander, dan werd er met de beschuldigende vinger naar je gewezen.

Op dit soort momenten moest president Steyn voortdurend als bemiddelaar optreden. Zo trok hij naar het westfront in december 1899 om de samenwerking tussen de Vrijstaatse en Transvaalse commandanten te verbeteren en het gebrek aan discipline tegen te gaan.⁸⁸ Ook moest hij in een nieuw geschil tussen Cronjé en De la Rey tussenbeide komen om uit te maken wie de leiding bij de slag bij om Magersfontein op zich zou nemen. Tot afschuw van de oudere en meer ervaren Cronjé viel hierbij de keuze op De la Rey.⁸⁹ De overwinning bij Magersfontein, die niet veel later op 11 december volgde, en de andere successen die de Boeren bij Stormberg en Colenso boekten tijdens de zogenaamde *Black Week* (waarin de Britten drie enorme verliezen te verduren kregen) zorgden voor een broodnodige impuls van het Boerenmoreel.⁹⁰

De glorieuze overwinning bij Magersfontein was voor Koos de la Rey eveneens het teken dat het roer om moest bij de Boeren. Samen met de volhardende Vrijstaatse vechtgeneraal Christiaan de Wet besloot hij dat het afgelopen moest zijn met het weifelende optreden van de Boeren dat hen tot dusver alleen maar in de weg had gezeten. Zeker nu de troepen van de oprukkende Britse commandant Lord Methuen in aantallen toenam. Om Methuen's verbindingslinies door middel van omsingeling te verbreken stelden De la Rey en De Wet aan Cronjé voor om 1.500 mannen aan hen af te staan om een dergelijke operatie in gang te kunnen zetten. De la Rey hoopte hiermee Methuen en zijn troepen uit hun kampement te lokken en zodoende zijn aanvoerlinies bij Oranjerivier te

---

⁸⁴ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 57

⁸⁵ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 58

⁸⁶ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 57

⁸⁷ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog II* (Pretoria, 1969) 98-99

⁸⁸ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog II* (Pretoria, 1969) 92-93

⁸⁹ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 108

⁹⁰ J.H. Breytenbach, *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog II* (Pretoria, 1969) 92-93

verbreken en wellicht Ter Aar te veroveren. Op die manier moest Methuen's positie aan de Modderrivier uiteindelijk onhoudbaar worden. Bij het doeltreffend uitvoeren van de operatie kon de Britse aanwezigheid ten noorden van Oranjerivier tegen worden gegaan. Bovendien zou een dergelijke operatie niet in strijd zijn met het Republikeinse strijdplan.⁹¹

Waarom de Boeren niet direct naar de Oranjerivier trokken blijft een raadsel. De brede rivier zou voor welk leger dan ook een moeilijk te nemen vesting zijn als je je daarachter strategisch op zou stellen. Op die manier zou de hele zuidwestelijke flank van Oranje Vrijstaat beschermd worden. Door dit echter na te laten werd de Britten geen strobreed in de weg gelegd om de rivier over te kunnen steken.⁹² Hoewel Steyn er nadrukkelijk bij Cronjé op aandrong om over het plan na te denken, is van de operatie niets terecht gekomen. Cronjé was alleen bereid in te stemmen met het plan als zijn 1.500 mannen vervangen werden. Uiteindelijk is hij de De la Rey en De Wet nog enigszins tegemoet gekomen door tweehonderd man aan hen af te staan onder de voorwaarde dat de hele operatie in een nacht voltooid zou worden.⁹³ Uiteindelijk kwamen de twee met hun troepen, deels door de ongehoorzaamheid van sommige soldaten, niet verder dan een mislukte poging tot het opblazen van een spoorlijn bij Jacobsdal op 4 januari 1900. Dit was het laatste initiatief van de Boeren om actief tegen de Britten aan het westfront op te treden.

Het verval van het moreel

Begin 1900 nam het moreel onder de Boerensoldaten steeds verder af en moest President Steyn met grote regelmaat optreden om de eensgezindheid te bewaren. Eind januari 1900 sprak hij de gemobiliseerde Transvalers buiten Ladysmith toe en drukte hen op het hart dat 'er in deze oorlog niet werd gevochten voor de belangen van Transvalers en Vrijstaters, maar voor de belangen van alle Boeren.'⁹⁴ Volgens de president moest er niet meer gesproken worden over de individuele daden van Vrijstaters en Transvalers, nu het Vrijstaatse en Transvaalse bloed als dat van één volk op zoveel plaatsen vergoten was.

Alleen had het succes van Steyn's verbroederende woorden, net als de succesvolle militaire operaties, een beperkte houdbaarheidsdatum. In februari was de situatie opnieuw bijzonder gespannen en werden Transvalers evengoed door Vrijstaters beschuldigd van lafhartig optreden⁹⁵, zo liet F.D. Conradie van het Potchefstroomcommando optekenen in zijn boek over de belevenissen aan het front met de troepen van Cronjé.

In diezelfde periode slaagde Christiaan de Wet, net als zijn president Steyn een bevlogen spreker en inspirator, er niet in om een massale terugtocht van Boerenstrijders bij Modderrivier tegen te houden.⁹⁶ De Wet deed tevergeefs een poging de angstige commando's terug de loopgraven in te sturen, nadat zij hier uit waren geklommen en hun paarden opzochten. Hoewel De Wet en zijn mannen er alles aan deden om de burgers tegen te houden reden die na het aanhoren van zijn relaas stoïcijns verder.⁹⁷ Hun voorbeeld werd snel gevolgd en binnen een mum van tijd

---

⁹¹ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 71

⁹² L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 58

⁹³ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 72

⁹⁴ F.J. Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boerenoorlog* (Kaapstad, 1999) 260

⁹⁵ F.D. Conradie, *Met Cronjé aan die Wesfront* (Kaapstad, 1943) 100-102

⁹⁶ F.J. Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boerenoorlog* (Kaapstad, 1999) 243

⁹⁷ F.J. Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boerenoorlog* (Kaapstad, 1999) 243

dropen kleine groepjes ruiters massaal af.

Drie andere gebeurtenissen in diezelfde maand zorgden er vervolgens voor dat het Boerenmoreel een absoluut dieptepunt bereikte. Naast de ontzettingen van Ladysmith en Kimberley speelde ook de overgave van Cronjé bij Paardeberg op 27 februari 1900 een grote rol. Het zette niet alleen de verhoudingen tussen de gevechtshelden uit de twee republieken verder op scherp - hoewel het een Transvaalse officier was die hier opgaf weerhield dit de Transvaalse commando's er niet van om de Vrijstaters te beschuldigen van het in de steek laten van hun eigen land.⁹⁸ Ook was het verlies van een man als Cronjé niet minder dan een keiharde dreun in het gezicht van de Boeren. Als een man met zijn staat van dienst, met een leger van vierduizend man onder zijn hoede, zich over moest geven, aan welke hoop konden de Boeren zich dan nog vastklampen? Verscheidene Republikeinse commando's hebben hierop de troepen verlaten en weigerden om nog terug te keren⁹⁹

Het enige dat Steyn in deze situatie soelaas kon bieden was dat een Transvaalse generaal hier de hoofdverantwoordelijke was en niet een van zijn mannen uit de Vrijstaat, die überhaupt weinig indrukwekkende prestaties hadden geleverd.¹⁰⁰

Zijn Transvaalse collega Kruger vond het stukken moeilijker om een houvast in deze situatie te vinden en stelde Steyn tijdens een bezoek aan Bloemfontein voor om een deputatie naar Europa te sturen om de Grote Mogendheden (Duitsland, Frankrijk, Rusland en vanuit daar ook de Verenigde Staten) op de hoogte te stellen van de situatie en de wijze waarop het oorlogsrecht door de Engelsen geschonden werd.¹⁰¹ Hoewel hij geen hoge verwachtingen had, stemde Steyn in de hoop dat het de burgers nieuwe hoop zou geven in met Krugers voorstel.¹⁰² Hierop besloten de twee republieken beide één lid van de deputatie te benoemen en samen een leidsman selecteren. Terwijl Steyn en Kruger middenin de besprekingen over de deputatie zaten ontving de Transvaalse president een telegram van commandant-generaal Joubert waarin deze voorstelde om de wapens neer te leggen. Steyn liet Kruger direct weten hier weinig heil in te zien, maar Oom Paul meende dat 'als generaal Joubert dit wenst, het moeilijk is om nee te zeggen.'¹⁰³ Een andere factor van belang was dat onder de burgers het besef groeide dat de regeringen vrede zouden kunnen bewerkstelligen met behoud van hun zelfstandigheid en dat zij hier welwillend tegenover stonden.¹⁰⁴

Hoewel Steyn nog steeds niet overtuigd was ging hij op aandringen van Kruger toch overstag. Op 5 maart verzonden de presidenten een telegram naar de Britse Lord Salisbury met verzoek om vredesonderhandelingen aan te gaan, mits de onafhankelijkheid van de Boerenrepublieken gegarandeerd werd. Toen de Britse premier Salisbury zes dagen later berichtte niet op het aanbod in te gaan was dit voor Steyn prompt het teken om niet meer bij de Britten aan te kloppen voor vredesbesprekingen.¹⁰⁵

---

⁹⁸ F.J. Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boereoorlog* (Kaapstad, 1999) 261

⁹⁹ A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 11

¹⁰⁰ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 109

¹⁰¹ N.J. van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn: 'n Lewensbeskrywing II* (Kaapstad, 1921) 53

¹⁰² N.J. van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn: 'n Lewensbeskrywing II* (Kaapstad, 1921) 53

¹⁰³ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 109

¹⁰⁴ N.J. van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn: 'n Lewensbeskrywing II* (Kaapstad, 1921) 53

¹⁰⁵ A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 11

Tegelijkertijd viel het plan om de Grote Mogendheden te betrekken bij eventuele onderhandelingen in het water. Bij het verzenden van de telegrammen aan Duitsland, Frankrijk, Rusland en de Verenigde Staten, werd geen rekening gehouden met de rol van de laatste mogendheid¹⁰⁶ Aangezien de Verenigde Staten in de oorlog op de hand van de Britten was, stelde het Groot-Brittannië in staat om te verklaren dat zij geen interventie zou gedogen¹⁰⁷, waardoor het iedere vriendelijke tussenkomst van een andere mogendheid direct verhinderde.

Op 17 maart kwamen Kruger, Steyn, De Wet, Joubert en zijn protegé en latere opvolger Louis Botha bijeen in het Vrijstaatse Kroonstad. Hier besloten zij dat de oorlog hoe dan ook voortgezet zou worden. Ook werd het gebruik van ossen- en paardenwagens niet langer toegestaan. Als de Boeren zich enkel op licht bepakte paarden zouden voortbewegen konden ze makkelijk kleinere en snellere operaties uitvoeren. Dit alles was de opmaat naar de guerrillafase van de oorlog waarin de Boeren veel profijt hebben gehad van hun toenemende mobiliteit. Een fase waarin bovendien de geografische grenzen tussen de twee republieken vervaagden en het besef dat er werd gevochten voor een gemeenschappelijke zaak alsmaar toenam. Niet in de laatste plaats door gepassioneerd leiderschap van Steyn, De Wet, De la Rey en Botha en de successen die kort na het begin van de onconventionele fase van de oorlog werden geboekt. Al waren echter niet alle burgers zo overtuigd van een goede afloop.

---

¹⁰⁶ N.J. van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn: 'n Lewensbeskrywing II* (Kaapstad, 1921) 55

¹⁰⁷ N.J. van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn: 'n Lewensbeskrywing II* (Kaapstad, 1921) 55

HOOFDSTUK 3 – EEN VOOR ALLEN EN ALLEN VOOR EEN?

Hoe verder de Britten oprukten in Oranje Vrijstaat, hoe moedelozer de burgers leken te worden. Toen de inname van Bloemfontein onvermijdelijk leek, besloten zelfs vooraanstaande Vrijstaters de kant van de vijand te kiezen. Onder hen was de toenmalige burgemeester Kellner en volksraadlid én voormalig presidentskandidaat van 1896 Fraser.¹⁰⁸ Zij kwam generaal Frederick Roberts nota bene met de sleutels van de raadszaal tegemoet gereden voordat de Britse commandant überhaupt de Vrijstaatse hoofdstad had bereikt.

Na de val van Bloemfontien waren veel burgers oorlogsmoe en zagen zij niet in op welke manier de oorlog op succesvolle wijze vervolgd kon worden. Waar Kruger zich zorgen maakte over de gevolgen van de oorlog voor Transvaal, betreunde Steyn het dat het moreel naar een nieuw dieptepunt was gezakt. Ook Christiaan de Wet ergerde zich aan het gebrek aan wilskracht onder zijn mede-Vrijstaters en liet zich in niet mis te verstane woorden over hen uit: ‘wat men verwachten kon, was ook met de burgers gebeurd. Zij waren volslagen moedeloos geworden en het leek alsof ze niet meer de minste weerstand bieden wilden.’¹⁰⁹ Tegen Piet Joubert zei hij zelfs dat hij niet met ‘een stelletje onwillende honden’ kon samenwerken.¹¹⁰

Toen Oranje Vrijstaat in mei 1900 uiteindelijk geannexeerd werd door de Britten zat Kruger zo in zak en as dat hij tijdens een bezoek van Steyn aan Pretoria zijn twijfel uitsprak over het voortzetten van de oorlog. Steyn moest, zoals zo vaak, alle zeilen bijzetten om zijn Transvaalse evenknie op andere gedachten te brengen. Aanvankelijk lukte dit, maar twee weken later mocht Steyn samen met De Wet opnieuw op de oude Kruger gaan inpraten, toen deze onder invloed van Botha en andere Transvaalse commandanten zich opnieuw uitsprak over het onder protest neerleggen van de wapens.¹¹¹

Na de val van Oranje Vrijstaat bereikte Steyn het bericht dat Kruger overwoog om onder protest een wapenstilstand af te kondigen. Hij omschreef het zelf als ‘geen slecht idee, dat bovendien zou zorgen voor het stoppen van bloedvergieten’.¹¹² Steyn zag helemaal niets in dit plan en stelde dat ze dit allang hadden moeten doen, wilden zij destructie en bloedvergieten voorkomen. Toen de weg voor de Britten naar Transvaal open lag en Pretoria op 5 juni viel kwam Kruger opnieuw op het idee om vredesbesprekingen te houden. Ook nu weigerde Steyn dit.

Een groot deel van de Boeren leek het na 5 juni echter eens te zijn met Kruger en besloot niet meer mee te willen doen. Het vertrouwen in een goede afloop was naar een absoluut dieptepunt gedaald en de Britse troepen onder leiding van Lord Roberts maakte hier op slinkse wijze gebruik van door proclamaties te verspreiden waarin verteld werd dat de Boeren bij de Britten een speciale ‘neutraliteitseed’ konden afleggen. Het gegeven was simpel: de afspraak werd gemaakt dat zij niet de wapens zouden opnemen tegen de Britten en tevens geen assistentie aan de Boerentropen zouden verlenen.

---

¹⁰⁸ A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 11

¹⁰⁹ A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 11

¹¹⁰ C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 78

¹¹¹ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 207

¹¹² J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 121

Voor eind juni 1900 hadden al achtduizend Transvaalse commando's hun wapens neergelegd.¹¹³ Het aantal zogenaamde *hensoppers* in Oranje Vrijstaat bedroeg op dat moment zesduizend. Deze veertienduizend vertegenwoordigden ongeveer een kwart van alle mannen in de Republieken die in staat zouden kunnen zijn om te vechten.¹¹⁴

De meesten van hen werden gedreven door de zucht naar hun oude leven. Na de inname van Bloemfontein zei Jan Smuts dat de meerderheid van de burgers zich over gaf omdat dit hun levens nu eenmaal 'gemakkelijker' maakte.¹¹⁵ Daarna konden zij op hun boerderijen blijven en daar in alle stilte hun levens lijden. Alfred Milner verwoorde het misschien nog wel treffender: 'de Boeren houden meer van hun bezittingen, dan dat ze de Britten haten'¹¹⁶ Gesteld kan worden dat de Britten op het juiste moment toeslagen, toen het Boerenmoreel op een dieptepunt was.

Op dat moment was de conventionele oorlog echter nog niet over. Louis Botha, die de rol van de op 28 maart aan buikvliesontsteking overleden Piet Joubert had overgenomen, vocht nog onder de noemer 'zijn regering te moeten beschermen'.¹¹⁷ Hoewel Christiaan de Wet al vanaf eind maart (de slag bij Koornspruit) een succesvolle guerrillastrijd voerde en Koos de la Rey al feitelijk op eenzelfde manier in West-Transvaal opereerde, duurde het tot de slag bij Dalmanutha (22-27 augustus) voordat Louis Botha besloot het voorbeeld van Christiaan de Wet te volgen en voortaan een guerrillaoorlog te voeren. Maar niet voordat hij nog eenmaal probeerde Kruger over te halen de wapens neer te leggen.¹¹⁸ Omdat Kruger hier weer gevoelig voor bleek te zijn, werd Steyn opnieuw tot ingrijpen gemaand.

De rol van 'Oom Paul' is dan al zo goed als uitgespeeld. Hij vlucht uit Pretoria naar het noorden van Transvaal en bereidt aldaar een vertrek naar Europa voor, waar hij medio oktober vanaf Delagoa Bay naartoe vaart. Vlak voordat de terneergeslagen Kruger richting Europa trekt, dringt Botha er nogmaals bij de presidenten op aan om een einde te maken aan de oorlog. Botha, die altijd een tegenstander van de strijd was geweest en desondanks is opgeklommen tot commandant-generaal, zag steeds minder heil in het voortzetten van de gevechten. Maar opnieuw wenste Steyn hier niet aan mee te werken.¹¹⁹

In plaats van het sluiten van vrede komen Botha, De la Rey, Smuts en Steyn in september bijeen in Syferfontein voor een planningsvergadering die moet leiden tot een ultieme poging om de Britten van zich af te slaan. De Wet, die zich op dat moment in het district Potchefstroom bevond, was niet bij de vergadering aanwezig. Nog een keer was er een mogelijkheid de Britten een grote klap uit te delen en dat wilden de Boerenleiders als volgt gaan doen. Een uit Vrijstaters en Transvaalers samengestelde troepenmacht van 12.000-15.000 man moest de Randmijnen aanvallen en vernietigen. Daarna zou Botha met vijf à zesduizend man Natal binnenvallen en moesten De la Rey en De Wet samen hetzelfde doen de Kaapkolonie met een troepenmacht van vijfduizend man. Hoewel de Boeren nooit bij machte zouden zijn om de spectaculaire operatie bij de Randmijnen uit te voeren, hadden de plannen voor de operaties in Natal en de Kaapkolonie meer kans van slagen.

---

¹¹³ B. Nasson, *The Boer War* (Kaapstad, 1999) 203

¹¹⁴ B. Nasson, *The Boer War* (Kaapstad, 1999) 203

¹¹⁵ A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 21

¹¹⁶ A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 24

¹¹⁷ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 207

¹¹⁸ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 207

¹¹⁹ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 132

Althans, als een van de uitvoerende commandanten zich niet als spelbreker had opgesteld. De bij de besprekingen afwezige Christiaan de Wet zag geen heil in uitvoering van de in Syferfontein gemaakte besluiten. Liever trok hij op eigen initiatief de Kaapkolonie in. De Vrijstaatse generaal Hertzog had kort daarvoor per brief aan Steyn vanuit het zuiden van de Vrijstaat laten weten dat de tijd rijp zou zijn om nu de Kaapkolonie binnen te vallen. Maar, belangrijker nog, omdat het bij De Wet zou ontbreken aan vertrouwen in Louis Botha¹²⁰ Waar De Wet een ondernemende man was van het type 'geen woorden, maar daden', was van Botha bekend dat zijn geweten snel opspeelde, hij ernstige twijfels kon hebben over de te volgen koers én het voortzetten van de oorlog. Redenen voor een meedogenloze strijder als De Wet om hem niet meer ten volste te vertrouwen. Al verliepen zijn acties in de Kaapkolonie teleurstellend en heeft hij zich door de sterke Britse opstelling vooral beperkt tot vluchten in plaats van keihard toeslaan.

Na de Boerenoorlog heeft Botha zich laatdunkend over De Wet uitgelaten, die twee keer op eigen initiatief de Kaapkolonie in trok en zich daar nooit meer tegenover de Transvaalse commandant-generaal heeft verantwoord. Zo noemde Botha hem niets minder dan een hoogmoedige 'newspaper hero'¹²¹, die vooral zelf erg onder de indruk was van zijn eigen krijgstalenten.

De Wet, die er van overtuigd was dat de sleutel voor onafhankelijkheid lag bij succes in de Kaapkolonie, was andermaal zonder Botha in te lichten (wat wel de afspraak was die hij met Steyn had gemaakt) de Kaapkolonie ingetrokken. Opnieuw zonder succes. Als excuus voerde De Wet in een brief aan Smuts aan dat hij gedwongen werd om snel actie te ondernemen, gezien de geruchten dat de Britten van plan waren een deel van de Kaapkolonie te ontwapenen.¹²² Bovendien moest Botha door De Wet's plotselinge actie zijn Transvaalse troepen in stelling brengen.

De Bittereinders

Onder zijn eigen mannen maakte De Wet zich een stuk populairder. Hoe langer de strijd duurde en hoe vaker De Wet en Steyn op de vlucht sloegen, hoe meer ontzag zij onder hun volk wekten. Vele Vrijstaters verklaarden bereid te zijn om hun levens op te offeren voor de president en generaal om hen maar uit handen van de Britten te houden.¹²³

Samen stonden Steyn en De Wet symbool voor het fenomeen dat in de Boerenoorlog de *bittereinder* zou heten. Mannen die allen van plan waren zich tot de laatste snik te zullen verdedigen; hoe groot de tegenstand ook zou zijn, hoe somber het toekomstperspectief ook was. Naast een ongelooflijke vaderlandsliefde en overtuiging in het behouden van de onafhankelijkheid, was het geloof dat ze voor een goede en rechtvaardige zaak vochten en dat God daarbij aan hun zijde stond verreweg het belangrijkste voor de *bittereinders*. Een ander aspect dat bijdroeg aan de vastberadenheid van de Boeren om door te vechten, was de door de Britten toegepaste tactiek van verschroeiende aarde. Hierbij verbrandden zij stukken land en huizen van Boeren in brand om hen open weg te jagen. Veel *bittereinders* waren dan ook al alles kwijtgeraakt en hadden toch niets meer te verliezen. Dus waarom dan niet tot het einde doorvechten? Angst om alles te verliezen wat zij

---

¹²⁰ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 144

¹²¹ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 150

¹²² L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999) 148-149

¹²³ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 119

hadden maakte langzaam maar zeker plaats voor een vastberadenheid om de oorlog hoe dan ook voort te zetten. Ook handelden *bittereinders* uit plichtsbesef en loyaliteit naar de gestorven burgers. Anderen hielden juist altijd stille hoop dat er een ommekeer zou komen en geloofden maar wat graag in de vreemde verhalen die te pas en te onpas de ronde deden. Een van de populairste daarvan zou zijn dat Paul Kruger spoedig zou terugkeren met een groot aantal Europese kanonnen en daarmee alles en iedereen aan flarden zou schieten.¹²⁴

Joiners

Andere Boeren zagen de zaken die de *bittereinders* tot op het bot motiveerden juist als een reden om zich tegen hen te keren. Een deel van de wapenneerleggende *hensoppers* splitsten zich weer op in twee groepen: zij die een vrijheidscomité oprichtte en zij die besloten de wapens tegen de Boeren op te pakken: de *joiners*.

Tegen het eind van oorlog nam het aantal *joiners* gestaag toe. Velen van hen waren gefrustreerde oud-vredescomitéleden die inzagen dat zij met vreedzaam verzet en niet gehonoreerde verzoeken tot vredesonderhandelingen weinig opschoten. Het aantal lag ongeveer op vierduizend in april van 1902 en op 5.464 toen de oorlog in mei beëindigd werd.¹²⁵ Ongeveer tweeduizend daarvan hebben ook daadwerkelijk gevochten tegen de Boeren. De anderen fungeerden voornamelijk als gids, verkenner of tolk. Op dat moment waren overigens nog maar zeventienduizend Bittereinders actief, wat maakte dat ongeveer twintig procent van de bewapende Boeren op dat moment een *joiner* was. De *joiners* waren in Oranje Vrijstaat verenigd als The Orange River Colony Volunteers en in Transvaal als The National Scouts. Van de twee groepen was alleen de laatste daadwerkelijk betrokken bij de gevechten tegen de Boeren.¹²⁶

De meesten van hen werkten voor vijf Britse penny's per dag. Als ze bijzondere zaken hadden verricht ontvingen zij een bonus die van tussen de drie en zeven pond. De Britten waren niet bekend met het terrein en wilden maar wat graag van de kennis van de Boeren gebruik maken, die het land op hun duimpje kenden.

De Boeren waren op de hoogte van de werkzaamheden die de *joiners* verrichtten, zo schreef Jan Smuts in november 1900 aan staatsecretaris Reitz: 'het is maar al te waar dat de vijand door verraders van ons volk overal geleid wordt en daardoor meer uitvoert en verricht dan het anders ooit had kunnen doen.'¹²⁷ Verscheidene keren leidde de kennis van de overlopers zelfs tot het opsporen van Boerenprominenten, wat bijna tot de arrestatie van president Steyn leidde op 11 juli 1901.¹²⁸ Een van zijn lijfwachten en diverse regeringsleden werden die dag te Reitz wel gevangen genomen. De Britse inlichtingendienst verklaarde na de oorlog dat er zij in Oranje Vrijstaat een spion in de buurt van De Wet hadden, al kreeg deze weinig kans om te rapporteren. Ook zouden er drie of vier mannen zijn geweest die van commando naar commando trokken.¹²⁹ Kortom: de overlopende burgers bezorgden de Boerenleiders meer dan eens kopzorgen. De *hensoppers* en *joiners* strooiden in zoveel gevallen vertwijfeling dat de Boerenleiders opnieuw over vredesonderhandelingen begonnen na te denken. Maar daar werd niet iedereen bij betrokken.

---

¹²⁴F.J. Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boerenoorlog* (Kaapstad, 1999) 360

¹²⁵B. Nasson, *The Boer War* (Kaapstad, 1999) 235

¹²⁶A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 209

¹²⁷A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 176

¹²⁸A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 183

¹²⁹A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 183

Besprekingen zonder Steyn

Op 10 mei 1901 kwamen Louis Botha, zijn broer generaal Chris Botha, Ben Viljoen en Jan Smuts, na Kruger's vertrek waarnemend president van Transvaal, bijeen in het plaatsje Immigratie (tussen Ermelo en Wakkerstroom) om de voortgang van de oorlog te bespreken.

Louis Botha was eerder in februari van dat jaar ingegaan op een uitnodiging van Kitchener om hem op een veilige plaats te spreken over het sluiten van vrede. Tijdens de in Middelburg plaatshebbende gesprekken stelde Kitchener voor om vrede te sluiten onder de voorwaarde dat Groot-Brittannië de Boerenrepublieken zou annexeren, alle Boerenstrijders amnestie zouden krijgen, de in het buitenland gevangengehouden Boeren weer terug zouden keren en de Boeren zo snel mogelijk zelfbestuur zouden krijgen. Ook zouden ze een schadevergoeding van een miljoen Britse pond ontvangen.¹³⁰ Toen De Wet van de voorstellen hoorde zei hij 'wat is de moeite van het opnoemen van al die punten als het enige waar het ons om te doen is onze onafhankelijkheid is?'¹³¹ Op 16 maart schreef Botha aan Kitchener dat hij, zonder opgaaf van redenen, de besprekingen wenste af te breken.

Maar een goede twee maanden later zag de situatie voor de Boeren er stukken minder rooskleurig uit en leek het voorstel van Britten zo slecht nog niet. Naast het gevaar dat de Boeren zagen in de situatie van de burgers die in steeds grotere mate hun wapens neerlegden en zelfs hun diensten aan de Britten te verleenden, waren zij ook van mening dat de positie van de regering ernstig verzwakt was en dat verdere voortzetting van de oorlog mogelijk tot ondermijning van het staatsgezag zou lijden. Het toenemende aantal *hensoppers* was voor de Boerenleiders een teken dat ze niet meer op de onvoorwaardelijke steun van het volk konden rekenen. Ook raakten de voorraden aan munitie en proviand steeds verder op. De in Immigratie bijeengekomen Boeren besloten hierop aan de Britse hoofdcommandant Lord Kitchener te vragen of hij toe wilde staan om twee Boerenafgevaardigden naar Europa af te laten reizen voor een consult met Paul Kruger.¹³² De Boeren hadden ernstige twijfels over het voortzetten van de oorlog en wilde weten hoe de voormalig president er over dacht. Kitchener weigerde dit, maar stemde wel toe met het verzenden van een bericht naar Kruger via de Engelse regering.

Steyn, die zich tijdens de besprekingen in Middelburg nog in de Kaapkolonie bevond maar dit keer wel aanwezig had kunnen zijn, werd later per brief van de ontmoeting en de vraag aan Kruger op de hoogte gesteld. De president reageerde des duivels en vreesde dat de Transvaalse regering de Vrijstaatse in de steek zou laten. In zijn antwoord benadrukte hij dat de Vrijstaters met dezelfde *hensoppers*-problemen kampten, maar dat zij die niet als onoverkomelijk struikelblok beschouwden.¹³³

In een antwoordbrief pareerde hij de vraag 'welke mogelijkheid er nog was om de strijd voort te zetten' met de tegenvraag welke hoop de twee republieken aan het begin van de oorlog hadden op het winnen van de oorlog van de machtige Britten?¹³⁴ Als zij bij aanvang van de oorlog in God geloofden, waarom zouden ze dan ophouden dat te doen? Daarnaast wees hij er op dat dat als de Transvaalse regering een wapenstilstand wenste en de inwoners van Oranje Vrijstaat naar hun mening zou worden gevraagd, de mannen in het veld hoe dan ook voor voortzetting van de strijd

---

¹³⁰ R. Kruger, *Good-bye Dolly Grey: The Story of the Boer War* (Londen, 1964) 362

¹³¹ R. Kruger, *Good-bye Dolly Grey: The Story of the Boer War* (Londen, 1964) 362

¹³² M. Davitt, *The Boer Fight For Freedom* (New York, 1902) 497

¹³³ C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 292

¹³⁴ C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 292

zouden kiezen.¹³⁵ Bovendien benadrukte Steyn dat het volgens een grote ramp zou zijn als Oranje Vrijstaat, waar al zoveel bezittingen, levens en zelfs haar onafhankelijkheid waren opgeofferd ten gunste van Transvaal, nu juist door die republiek in de steek zou worden gelaten. Dit zou de absolute doodsteek voor de samenwerking tussen de Boeren betekenen en iedere hoop op de herrijzenis van de Boerennaties doen vervliegen. Om die reden moest de oorlog hoe dan ook worden voortgezet.

Het antwoord van Paul Kruger liet niet lang op zich wachten en de voormalig president maakte duidelijk niet akkoord te gaan met het sluiten van vrede. Bij een daaropvolgende ontmoeting tussen de vertegenwoordigers van de Boerenregeringen op 20 juni 1901 te Waterval werd besloten zich niet gewonnen te geven zolang de onafhankelijkheid van de Republieken niet werd gewaarborgd..

De beslissing zal hoe dan ook zijn ingegeven door de impuls die enkele successen kort daarvoor aan het Boerenmoreel gaven. Zo werd een mooi succes geboekt met een zogenaamde stormaanval (een korte, met kleine groep commando's uitgevoerde aanval die er op gericht is zoveel mogelijk schade aan de vijand toe te brengen) bij Wilmansrust en sloegen de Boeren even daarna op eenzelfde wijze toe bij Vlaktefontein. Hoewel onder leiding van De la Rey begin 1902 twee klinkende overwinningen bij Ysterspruit en Tweebosch werden geboekt waarbij Lord Methuen's troepen werden overrompeld¹³⁶, namen de twijfels over het voortzetten van de oorlog opnieuw toe. De republieken waren platgebrand, vrouwen en kinderen zaten onder erbarmelijke omstandigheden in concentratiekampen, er heerste dreiging van bewapende zwarten in de strijd en de commando's beschikten niet over het vermogen om Britse krijgsgevangenen aan te houden. Ook werden de Boeren steeds meer gedwarsboemd door het groeiende aantal blokhutten die de Britten langs spoorlijnen als controleposten bouwden, inmiddels vormde deze een barrière waar de Boeren onmogelijk doorheen konden breken. Last *but not least* waren de troepen inmiddels flink uitgedund en moesten zij het opnemen tegen een overweldigend groot Brits leger. Bovendien was er een flink gebrek aan voedsel, munitie én paarden in Transvaal. De oorlog voortzetten als voetsoldaat was gezien de enorme afstanden en het de conditie van terrein schier onmogelijk.

In een brief die Jan Smuts namens de Transvaalse leiders aan Kruger schreef vroeg hij zich af 'of het wel zo verwonderlijk is dat een gedeelte van de burgers ontmoedigd en terneergeslagen is?'¹³⁷ Smuts vreesde dat nog meer tegenslagen een aantal er toe zou bewegen om zich aan de vijand over te geven. Ook had hij, door boodschappen die hij van militaire experts uit Transvaal ontving, de hoop op een effectief uitgevoerde strijd opgegeven.¹³⁸ In plaats daarvan zag hij nu een rol voor zichzelf weggelegd als hoofdonderhandelaar.

Toen de leiders van de Boerenrepublieken elkaar op 9 april ontmoetten in Klerksdorp om wederom het voortzetten van de oorlog te bespreken, liet Botha onomwonden weten zich vreselijk te storen aan de houding van Steyn en beschuldigde hem van koppigheid.¹³⁹ Steyn reageerde furieus en meende dat het gekmakend was om te zien hoe de Transvalers vredesvoorstellen opstelden alsof zij de enige bij het conflict betrokken partij waren. Hij liet hierop kwaad weten dat hij zich liever 'zonder eisenpakket aan de Britten overgaf dan dat hij afspraken met ze zou maken.'¹⁴⁰ Generaals De

---

¹³⁵ C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 292

¹³⁶ M.A. Gronum, *Die Bittereinders* (Kaapstad, 1974) 7

¹³⁷ A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 135-136

¹³⁸ K. Ingham, *Jan Christiaan Smuts: The Conscience of a South African* (Londen, 1986) 39

¹³⁹ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 164

¹⁴⁰ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 169

Wet en Hertzog stonden pal achter hun president.

De onderhandelingen

Desondanks werd tijdens de besprekingen in Klerksdorp besloten de onderhandelingen met de Britten te heropenen. De Boeren stelden Lord Kitchener op 11 april op de hoogte van hun voorstel, waarin zij onder meer werd gepleit voor het sluiten van een defensieve alliantie met de Britten met betrekking tot Zuid-Afrika, acceptatie van het Britse protectoraat, het overdragen van delen van Transvaal (goudmijnen en Swaziland), gelijkstelling van de Engelse en Nederlandse taal in het onderwijs en amnestie voor iedereen.

Niet verwonderlijk weigerde de Britten, die niet akkoord wilden gaan met de Boereneis voor onafhankelijkheid. Wel werd vanuit Londen geopperd om het eerder in Middelburg aan Louis Botha gemaakte voorstel opnieuw aan de Boeren voor te leggen om zo verder bloedvergieten tegen te gaan.¹⁴¹ Hoewel de Boeren hier niet akkoord mee gingen, benadrukte president Steyn dat het in deze situatie buiten de macht van de Boerenleiders lag om beslissingen te nemen over het wel of niet opgeven van de onafhankelijkheid. Volgens hem konden de onderhandelingen niet door gaan zonder mandaat van de strijders in het veld.¹⁴² Met toestemming van Lord Kitchener werd daarop besloten terug te gaan naar de commando's en bijeenkomsten te beleggen waar de strijders hun zegje konden doen.

De Boerenleiders spraken af elkaar op 15 mei opnieuw te ontmoeten in Vereeniging in gezelschap van zestig Transvaalse en Vrijstaatse vertegenwoordigers van de commando's. Bij de bespreking werden drie zaken in acht genomen die het zwaarst telden in de overweging om de oorlog voort te zetten of niet. Hierbij werd gekeken naar de verwoesting van het land en de boerderijen en de toenemende schaarste van levensmiddelen, het sterftcijfer in de concentratiekampen en de situatie van de gezinnen die huis en haard verloren hadden en dakloos door het leven gingen. Ten slotte werd het fors afnemende aantal strijders in het Boerenkamp in ogenschouw genomen.

Na aanvang van de ellenlange besprekingen viel al spoedig op dat de situatie in Oranje Vrijstaat in veel gevallen rooskleuriger was dan in Transvaal. De representanten van verschillende districten in Oranje Vrijstaat (Ladybrand, Kroonstad, Boshof, Bokskburg) verklaarden dat er binnen hun divisies voldoende eten voor handen was. Ook was het vee dat zich in hun buurt bevond aanzienlijk. Anderen zoals generaal Wessels uit Harrismith maakte zich niet druk om het gebrek aan voedsel.¹⁴³ Zo was hij er van overtuigd dat hij op het op een of andere manier wel ergens vandaan kon halen. Alleen het district Kroonstad en Heilbron kampten naar verhouding met echt grote problemen. Een opmerkelijke uitzondering binnen de Transvaalse gelederen vormde Christiaan Botha, commandant in Swaziland, die opmerkte dat hij, nu hij wist dat er nog voedsel in Oranje Vrijstaat was, hij na tweeënhalf jaar vechten voor Transvaal nog wel tweeënhalf jaar in dienst van Oranje Vrijstaat wilde vechten.¹⁴⁴ De rest van de Transvalers kampten en masse met voedsel tekorten, een gebrek aan paarden en onvoldoende wapens.

---

¹⁴¹ C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 379

¹⁴² C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 379

¹⁴³ C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 409

¹⁴⁴ C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 412

Steyn, die hevig gevelde was door ataxie en ondanks zijn komst naar Vereeniging niet bij de besprekingen aanwezig kon zijn, had De Wet aangewezen als plaatsvervangend president. Hij zette de volhardende koers van Steyn tijdens de besprekingen voort.

Inmiddels bestond er een groot verschil in mening over het voortzetten van de oorlog, waardoor De Wet zich alleen voelde staan. In een laatste poging zijn toehoorders te overtuigen van het voortzetten van de oorlog betoogde hij dat zij moesten voortgaan op God te vertrouwen¹⁴⁵, omdat hij vreesde dat de Boeren op weinig genade van Engeland konden rekenen als ze zich zouden overgeven. Ook vroeg hij zich af 'wat het onderscheid was tussen tot werkelijk naar het graf gaan of het graf voor het volksbestaan van de Boeren te delven?'¹⁴⁶ De Wet werd gesterkt in zijn overtuiging na de rondvraag die hij onder zijn manschappen had gedaan: 'van de zesduizend soldaten in de Vrijstaat heb ik er vijfduizend onder mijn hoede gehad en recent heb ik ze allemaal, unaniem om voortzetting van de oorlog horen vragen (...) Alhoewel ik niet weet hoe we het moeten gaan aanpakken, stel ik voor tegen elke prijs, de oorlog voort te zetten. Bij het begin van de oorlog stonden we met zestigduizend man tegenover 750.000. Op het moment is er nog maar een derde van die Britse troepen in Zuid-Afrika. Ook wij hebben nog maar een derde van ons leger over, dus waarom zouden we niet doorvechten? Dit wil niet zeggen dat ik totaal niet bereid ben een akkoord te sluiten, maar ik zal er voor waken dat er geen enkel deel van ons territorium wordt afgestaan.'¹⁴⁷

Louis Botha en Jan Smuts spraken de verwachte zalvende woorden en zeiden dat een verschil in zienswijze geen verdeeldheid moest wekken. Kijkend naar de cijfers en feiten over de oorlog kon deze volgens hem simpelweg niet worden voortgezet zonder jezelf de vraag te stellen of het volk daardoor geen gevaar zou lopen. Zo zei Smuts: 'er bestaat geen substantiële kans dat we onze onafhankelijkheid kunnen behouden, daarmee gaan de Britten niet akkoord. Vanuit humaan oogpunt moeten we wel nu een punt achter de oorlog zetten en er voor zorgen dat we de toekomst van de Boeren niet verder opofferen.'¹⁴⁸ Botha voegde hier na hem aan toe: 'de vraag die we ons na twee jaar oorlog voeren moeten stellen is of we progressie boeken of juist achteruitgaan. Uitgaande van mijn eigen waarnemingen en wat de sprekers hier hebben gezegd, ben ik van mening dat we op dit moment terrein verliezen. Niet alleen is er een tekort aan paarden en voedsel, ook worden er steeds meer blokhutten gebouwd en heeft generaal Smuts ons laten weten dat de kans op een opstand in de Kaapkolonie marginaal is. Ook is er geen mogelijkheid op een interventie vanuit Europa. Indien dit zo doorgaat, vechten er binnenkort meer Boeren tegen ons, dan voor ons.'¹⁴⁹

De klap voor De Wet kwam pas echt toen Koos de la Rey na Botha aan het woord kwam. De la Rey, die de hele oorlog een standvastige partner en voorbeeldig *bittereinder* was geweest, gaf 16 mei echter een toespraak waaruit niet bleek dat hij het volste vertrouwen in het voortzetten van de oorlog had: 'er wordt gezegd: "wij moeten vechten tot het bittere einde" en nu de commandant-generaal heeft gevraagd of dat bittere einde gekomen is, moet iedereen dat voor zichzelf beslissen. Men moet er aan denken dat alles: vee, goed, geld, man, vrouw en kind – opgeofferd is. Er zijn mensen die niets meer aan hebben dan het schone vel op het naakte lichaam. Is dit niet al het bittere

---

¹⁴⁵ M.A. Gronum, *Die Bittereinders* (Kaapstad, 1974) 128

¹⁴⁶ M.A. Gronum, *Die Bittereinders* (Kaapstad, 1974) 128

¹⁴⁷ C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 340-341

¹⁴⁸ B. Nasson, *The Boer War* (Kaapstad, 1999) 254

¹⁴⁹ C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 425

einde?’¹⁵⁰ De la Rey vervolgde: ‘ik denk dat iedereen begrijpt dat de burgers onder mijn hoede na de recent geboekte successen geenszins van plan zijn hun onafhankelijkheid op te geven. In mijn geval kan ik dan ook niet denken aan het neerleggen van mijn wapens, maar sinds mijn aankomst in Vereeniging heb ik verhalen gehoord waardoor ik mij goed kan voorstellen dat anderen dit wel willen doen. Ik denk dat de tijd rijp is om te gaan onderhandelen, maar onder welke voorwaarden, dat wil ik aan de hier aanwezigen overlaten.’¹⁵¹

Toen ook de Vrijstaatse generaal Hertzog zich leek neer te leggen bij vrede omdat zoveel eigen burgers de wapens tegen hen hadden opgenomen¹⁵², leek De Wet’s hoop op een sterke bondgenoot onder de leiders voorgoed verdwenen. Ondertussen werd de zieke Steyn, die in een nabijgelegen tent verzorgd werd, op de hoogte gehouden. Hoe meer verhalen hij hoorde over de barre omstandigheden waarin veel Boeren vochten, hoe meer hij merkte dat de *bittereinder*mentaliteit langzaam maar zeker verdween.¹⁵³ Zelfs Jan Smuts, die de Vrijstaatse president eerder nog positieve berichten uit de Kaapkolonie had gezonden, schetste nu een donker toekomstbeeld voor de Boeren, wat de gezondheid van Steyn niet ten goede kwam.¹⁵⁴

Na de besprekingen trok een deputatie bestaande uit De Wet, Louis Botha, De la Rey, Hertzog en Smuts naar Pretoria om te onderhandelen met Kitchener en Milner. Terug in Vereeniging werd Steyn over de besprekingen ingelicht en wees hij de voorwaarden resoluut van de hand. Met name het voorstel voor de schadevergoeding van drie miljoen Britse pond kon niet op zijn goedkeuring rekenen.

Bij het voorleggen van de vredesvoorwaarden aan de zestig afgevaardigden liepen de gemoederen tussen De Wet en Louis Botha hoog op. De Wet beschuldigde Botha en Smuts in het heetst van de strijd achter zijn rug om gesprekken te hebben gevoerd met Milner en Kitchener.¹⁵⁵ Barry Hertzog was bang dat de zaak zou escaleren als Steyn niet zou ingrijpen en De Wet werd gesommeerd om na de vergadering naar Steyn’s tent te komen, waar hij hem tot kalmte maande.¹⁵⁶ ‘Dat wat gebeurt is, kan je niet ongedaan maken’¹⁵⁷, sprak Steyn tegen de Wet. De generaal heeft daarna nooit meer met een woord over de situatie gerept, maar sinds die dag nam zijn haat jegens Louis Botha grote vormen aan, die jaren na de oorlog tot uiting zouden komen tijdens de opstand van 1914.¹⁵⁸

Drie dragen voor het sluiten van de vrede vertrok de zieke Steyn voor een behandeling naar Krugersdorp. Kort voor zijn aftocht sprak hij tot De Wet: ‘als de Transvalers vrede willen en jij denkt dat het niets oplost om nog langer weerstand te bieden – geef dan op. We kunnen simpelweg niet door blijven vechten met een handvol Vrijstaters, dus de schuld ligt niet bij ons. We hebben gedaan wat we konden in het nakomen van de afspraken met de Transvaalse regering. Zonder hen zou het

---

¹⁵⁰ M.A. Gronum, *Die Bittereinders* (Kaapstad, 1974) 128

¹⁵¹ C.R. de Wet, *Three Years War* (Westminster, 1903) 429

¹⁵² A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 220

¹⁵³ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 174

¹⁵⁴ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 174

¹⁵⁵ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 175

¹⁵⁶ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 175

¹⁵⁷ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 175

¹⁵⁸ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 175

gekkenwerk zijn als wij de oorlog voortzetten.’¹⁵⁹ Steyn’s handtekening zou nooit onder de latere vredesovereenkomst prijken.

Op 31 mei 1902 werd de vrede ondertekend in Pretoria. Met 54 stemmen tegen 6, stemden de afgevaardigden voor het afstaan van hun onafhankelijkheid aan de Britse Kroon. Daarnaast werden alle soldaten ontwapend, de doodstraf niet uitgevoerd, er algemeen amnestie verleend en Nederlands (en later Afrikaans) toegestaan in scholen en rechtbanken. Tevens werd overeengekomen dat Transvaal en Oranje Vrijstaat op termijn zelfbestuur zouden krijgen en er tot die dag niet over zwart-stemrecht zou worden gesproken. Ook behielden de Boeren hun landbezit (waarop bovendien geen extra belasting zou worden geheven), werd het privébezit van vuurwapens toegestaan en kregen de Boerenrepublieken een schadevergoeding van de eerder genoemde, door Steyn vervloekte drie miljoen Britse pond. In Transvaal hebben 11.116, in Oranje-Vrijstaat 6.455 en in de Kaapkolonie 3.635 strijders hun na de vrede hun wapens neergelegd.¹⁶⁰

Louis Botha sprak een dag voor het sluiten van het akkoord van een situatie waarin zij zo gebroken en verzwakt waren dat de Boeren ‘als dit zo door zou gaan, niet meer als een partij kunnen optreden.’¹⁶¹

Toen de eerste berichten over vrede de burgers bereikten, werd met name door de *bittereinders* in het noordwesten van Kaapkolonie positief gereageerd op de vredesondertekening.¹⁶² Niet dat zij de precieze inhoud van het akkoord kenden, integendeel, maar ze waren positief gestemd over de mogelijkheid dat hun onafhankelijkheid behouden bleef. Met name omdat ze al een tijd niet met grote tegenslagen te kampen hadden gehad. Uiteindelijk was het verbijstering troef na het horen van het echte nieuws en werden de wapens bedroefd neergelegd. Toen De la Rey zijn troepen inlichtte namen zijn mannen het nieuws verslagen op. Ze konden niet geloven dat het over was en huilden.¹⁶³

Op 14 juni 1902 sprak De Wet voor een laatste maal zijn troepen toe, en haalde als hoofdreden voor het ‘noodlottig besluit’ de rol van de *hensoppers* en *joiners* aan.¹⁶⁴ Toch was het gros van twintigduizend overgebleven *bittereinders* compleet verslagen daar het nieuws en sommigen meenden zelfs hun geloof in God, dat hen zo ver had gebracht op te geven.¹⁶⁵ Maar misschien was het wel juist, zoals Jan Smuts na het sluiten van de vrede zei, ‘Zijn wil om het volk van Zuid-Afrika door nederlaag, door vernedering, ja zelfs door het dal der schaduwen des doods, te leiden tot een betere toekomst in een helderen dag.’¹⁶⁶

---

¹⁵⁹ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 176

¹⁶⁰ M.A. Gronum, *Die Bittereinders* (Kaapstad, 1974) 128

¹⁶¹ B. Nasson, *The Boer War*, (Kaapstad, 1999) 256

¹⁶² F.J. Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boerenoorlog* (Kaapstad, 1999) 367

¹⁶³ F.J. Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boerenoorlog* (Kaapstad, 1999) 367

¹⁶⁴ A.M. Grundlingh, *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979) 263

¹⁶⁵ B. Nasson, *The Boer War*, (Kaapstad, 1999) 256

¹⁶⁶ M.A. Gronum, *Die Bittereinders* (Kaapstad, 1974) 140

CONCLUSIE

Van oorsprong waren de bewoners van Transvaal en Oranje Vrijstaat zelfstandige agrariërs, die weinig binding met elkaar hadden. De ontdekking van goud bij Witwatersrand in 1886 veranderde de economische status van Transvaal, waardoor de afstand tussen de inwoners van de twee republieken alleen maar groter leek te worden. Na de Jameson Raid groeide het besef van een dreigende Engelse overheersing, dat maakte dat de Boeren zich realiseerde dat de beide republieken op elkaar aangewezen waren. Een indertijd groeiend historisch besef met betrekking tot afkomst, taal en religie versterkte dat gevoel.

Dat neemt niet weg dat er weldegelijk verschillen waren, niet alleen bij de politieke leiders, maar later ook duidelijk bij de militaire leiders.

De vraag hoe de verstandhouding tussen de Boeren was en of deze van invloed is geweest op het verloop van de oorlog en het uiteindelijke verlies, vind ik lastig te beantwoorden.

Ondanks diverse strubbelingen en stroeve onderhandelingen is de verstandhouding tussen de twee volken mijns inziens goed geweest. Het gaat mij te ver om de relatie tussen Vrijstaters en Transvalers als oorzaak van de bestaande problemen aan te halen.

Kijkend naar de Boerenelite heb ik geen moment het idee gehad dat afkomst enigszins bepalend was voor de onderlinge verhoudingen. Überhaupt zou ik willen stellen dat zowel de politieke als militaire leiding met veel geduld en wederzijds respect met elkaar samenwerkte. Als er een kink in de kabel kwam, dan was dit eerder te wijten aan een botsing van ego's. De moeizame verhoudingen die bestonden, zoals tussen Botha en De Wet, zijn eerder een kwestie van verschil in karakter, visie en moed. Tussen Transvalers en Vrijstaters was er onderling immers ook wrijving, zoals bijvoorbeeld duidelijk werd aan het begin van de oorlog toen Cronjé en De la Rey het niets eens waren over het te volgen krijgsplan. Een geval dat ik zou willen bestempelen als koppigheid, waarbij de oude, behoudende generaal niet naar een jongere, strijdlustigere commandant en zijn tactische plannen wenste te luisteren. Waarom is mij nog steeds een raadsel, wat hadden de Boeren immers te verliezen? Zij streden tegen het sterkste leger ter wereld, een situatie waarin je je sterk moet afvragen hoe groot de kans op succes überhaupt is.

Niet of niet goed naar elkaar willen luisteren, maar ook zeker te vaak 'nee' zeggen of juist het inslikken van woorden heeft er voor gezorgd dat de Boeren op bijvoorbeeld tactisch vlak meermaals unieke mogelijkheden verspeelden. Een gevolg van misschien iets te veel geduld en wederzijds respect, dat er voor zorgde dat er teveel kapiteins op het schip waren. Kapiteins die allemaal even hard om een échte leider verlegen zaten. Niemand leek echt boven de leiders te staan en kon op momenten met zijn vuist op tafel slaan en zeggen 'dit is de koers die we nu gaan varen!'. Kruger leek emotioneel verre van stabiel en vluchtte snel, Steyn was ondanks zijn heldhaftige voornemen tot het bittere einde door te vechten een lastig en onbuigbaar onderhandelpartner.

Wellicht had de Transvaalse regering hierbij in moeten grijpen en Steyn in het belang van beide republieken minder vaak de hand boven het hoofd moeten houden. In de eerste plaats wist Steyn bij de ondertekening van het Politiek Verbond in 1896 heel goed dat Oranje Vrijstaat in het geval van crisis zijn bondgenoot te hulp moest schieten. Dat Steyn in aanloop naar de oorlog zolang mogelijk heeft geprobeerd tot een oplossing tussen Groot-Brittannië en Transvaal te komen is enerzijds lovenswaardig, maar anderzijds hield zijn houding de mogelijkheid voor de Boeren tegen om aan het begin van de oorlog snel toe te slaan tegen. Ook hebben de Transvalers tijdens de oorlog onnoemelijk veel geduld gehad met Steyn die keer op keer voorstellen voor vredesonderhandelingen afschoot, waardoor een hoop levens hadden kunnen worden gered. Dat de situatie zich aandeed waarin de Transvalers in mei 1901 besloten achter Steyn's rug om vredesonderhandelingen aan te gaan, is in die zin niet verbazingwekkend. Alsmede de Transvaalse houding tegenover de eveneens onvermurwbare Christiaan de Wet.

Toch vind ik het lastig om Steyn en De Wet's optreden en daarmee ook dat van andere *bittereinders* in de laatste fase van de oorlog te beoordelen.

Van de ene kant bekeken is hun doorzettingsvermogen fantastisch. Maar aan de andere kant kun je vraagtekens plaatsen bij het leed dat zij hun eigen volk hebben aangedaan. Al vraag ik mij af in hoeverre de *bittereinders* nu echt van de situatie in het land op de hoogte waren.

Na het lezen van de verslagen van de bijeenkomst in Vereeniging viel mij op dat vele commandanten perplex stonden van de verhalen die zij daar hoorden. Natuurlijk waren er enkele berichten doorkomen over de barre omstandigheden in bepaalde delen van de Republieken, met name in Transvaal, maar het leek pas tot hen binnen te dringen toen ze er door de getroffenen mee geconfronteerd werden. Verwonderlijk is het niet. De guerrilla's waren continu op de vlucht en begaven zich veelal in hetzelfde gebied, in gezelschap van dezelfde mensen. Een treffend voorbeeld van een eyeopener voor een *bittereinder*, was het moment waarop president Steyn tijdens zijn reis naar de vredesbesprekingen in Vereeniging, voor het eerst concentratiekamp met eigen ogen zag. In gezelschap van Cornelis de Preez was hij per trein vertrokken toen hij zijn medereizigers aanstootte bij het passeren van een vrouwenkamp, waarna volgens Du Preez bij een terneergeslagen Steyn pas het besef ontstond hoe vreselijk de situatie werkelijk was.¹⁶⁷ Dit maakt het voor mij lastig om een oordeel te vellen over het optreden van de *bittereinders*, omdat zij in veel gevallen nu eenmaal niet wisten hoe schokkend de omstandigheden waren. De toespraak die Koos de la Rey, van het begin van de oorlog net als Steyn een gezworen *bittereinder*, in Vereeniging gaf illustreert dit nog eens op treffende wijze. In zijn eigen geval zag hij geen enkele reden de wapens neer te leggen, maar na de verhalen van anderen met ontsteltenis te hebben aangehoord kon hij zich voorstellen dat anderen dit wel wilden.

Dat vooral de Vrijstaatse guerrilla's geneigd waren door te vechten, is naar mijn mening het geval van de betere omstandigheden waarin zij verkeerden ten opzichte van de Transvalers. Een duidelijk onderscheid wie nu de meest heldhaftige strijders van de twee waren kan ik daardoor ook niet maken.

De onderlinge omgangsvormen binnen de commando's verschillen naar mijn mening weinig van hoe bijvoorbeeld de Britse rekruten uit, pakweg, Yorkshire en Staffordshire in met elkaar omgingen. Je afzetten tegen een vreemde, iemand uit een andere regio - of in dit geval republiek - gebeurt overal.

Het is makkelijk om het te voorzien op een nieuw persoon of mensen uit een andere regio en deze als zondebok aan te wijzen op het moment waarop de zaken verkeerd lopen. Zeker als je in veel penibele situaties terechtkomt en geen professionele militaire opleiding genoten hebt. Al maakte het, zoals ik eerder in het tweede hoofdstuk aangaf, door het gebrek aan militaire discipline waarmee de Boeren kampten vaak ook niet uit wie je was, welke rang je had en uit welke republiek je kwam. Al dan niet terecht werd er altijd iemand gevonden om met de beschuldigende vinger naar te wijzen. Dat de situatie binnen de Boerengelederen op dat punt niet escaleerde komt mijns inziens door het gepassioneerde leiderschap dat zowel de Transvaalse als Vrijstaatse gezaghebbers toonde, waarmee zij vaak het respect van de strijders wisten te bewaren.

Maar niet voor iedereen waren de woorden van de leiders zaligmakend. Daarvoor was de situatie gewoonweg te uitzichtloos en de tegenstand van het Britse leger te groot. Deze twee factoren speelde de grootste rol in de verdeeldheid die in het Boerenkamp ontstond. De keuzes om al dan niet langer door te vechten, zich afzijdig te houden of bij de Britten te voegen werden op onafhankelijke basis gemaakt. Hierin keken de Boeren puur naar hun eigen situatie en speelde afkomst uit een van de twee republieken geen rol.

In die zin zie ik bij de *bittereinders* een deel van de eensgezindheid terug die ik drie jaar geleden tijdens mijn verblijf in Zuid-Afrika bij de Boeren/Afrikaners opmerkte. Zij waren het die vochten voor

---

¹⁶⁷ J. Meintjes, *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969) 173

het voortbestaan van hun volk, hun identiteit en koste wat het kost overheersing door een ander volk wilden voorkomen. En daarbij deed het er niet toe uit welke republiek de Boeren kwamen: in dat geval waren zij immers één volk.

Bronnenlijst

- Breytenbach, J.H., *Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog I, I, III* (Pretoria, 1969)
- Conradie, F.D. *Met Cronjé aan die Wesfront* (Kaapstad, 1943)
- Davitt, M., *The Boer Fight for Freedom* (New York, 1902)
- De Wet, C.R., *Three Years War* (Westminster, 1903)
- Giliomee, H., *The Afrikaners: A Biography of a People* (Kaapstad, 2003)
- Gronum, M.A., *Die Bittereinders* (Kaapstad, 1974)
- Grundlingh, A.M., *Die Hensoppers en Joiners* (Pretoria, 1979)
- Ingham, K., *Jan Christiaan Smuts: The Conscience of a South African* (Londen, 1986)
- Kruger, P. *The Memoirs of Paul Kruger: Told By Himself* (Toronto, 1902)
- Kruger, R., *Good-bye Dolly Grey: The Story of the Boer War* (Londen, 1964)
- Leyds, W.J. *Tweede Verzameling - correspondentie 1899-1900* (Dordrecht, 1930)
- Meintjes, J., *President Steyn: A Biography* (Kaapstad, 1969)
- Meintjes, J. *The life and Times of Piet Joubert* (Kaapstad, 1971)
- Nasson, B., *The Boer War*, (Kaapstad, 1999)
- Pakenham, T. *The Boer War* (Londen, 1979)
- Pretorius, F.J., *Kommandolewe tydens die Anglo-Boerenoorlog* (Kaapstad, 1999)
- Reitz, D., *Commando: A Boer journal of the Boer War* (Londen, 1983)
- Scholtz, L. *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999)
- Van de Merwe, N.J. *Marthinus Theunis Steyn: 'n Lewensbeskrywing* (Kaapstad, 1921)
- Van Schoor, M.C.E., *Marthinus Theunis Steyn: Regsman, Volksman en Staatsman* (Pretoria, 2009)
- Viljoen, B.J. *Mijne herinneringen aan den Anglo-Boerenoorlog* (Amsterdam, 1902)

